

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

2

2009

Ptačí svět – časopis ČSO
Ročník XVI, číslo 2/2009

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO)
Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34
150 00 Praha 5-Smíchov, tel./fax: 274 866 700,
http://www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada

Mgr. Alena Klvaňová, alenapa@email.cz, šéfredaktorka
Mgr. Jaroslav Cepák, PhD., birdringczp@vol.cz, Poznáte...?, Zajímavosti
Ing. Adolf Goebel, PhD., adolf.goebel@post.cz, Zajímavosti
Mgr. Lucie Hošková, lucie.hoskova@gmail.com, Letem ptačím světem
Mgr. Barbora Kaminiecká, Za ptáky do světa
Mgr. Tomáš Brinke, brinke@birdlife.cz, Z významných ptačích území
Ing. Jiří Sládeček, sladecek@psp.cz, Mladým ornitologům
Mgr. Zdeněk Vermouzek, verm@prerovmuzeum.cz, Ptáci v ohrožení
Mgr. Lukáš Viktora, viktora@birdlife.cz, Z terénu i kanceláře

Vychází dvakrát ročně (v dubnu a listopadu).

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček**

Tisk: **Dekameron, Brno**

Jazyková korektura: **Igor Pejchal**

Toto číslo vyšlo 10. 11. 2009 v nákladu 3 500 výtisků.
Uzávěrka příštího čísla je 28. 2. 2009. Rozesláno bude v dubnu.
Inzerce a předplatné na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525.

Poděkování Igoru Pejchalovi a všem autorům fotografií.

Pokyny pro autory: Rozsah příspěvku přizpůsobte dané rubrice, řiďte se již vydanými články. Fotografie preferujeme digitální v co nejvyšší kvalitě (300 dpi). Příspěvky přijímá elektronickou i klasickou poštou příslušný odpovědný redaktor, šéfredaktorka nebo redakce. Pro podrobné pokyny kontaktujte odpovědného redaktora rubriky. Adresy jsou uvedeny v tiráži výše.

Na obálce: *Brkoslav severní objektivem Petra Šaje. Více na str. 12 a 13.*

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolné zájmové sdružení profesionálů i amatérů, zabývajících se výzkumem a ochranou ptáků, zájemců o pozorování ptáků a milovníků přírody. V současné době má více než 2500 členů. ČSO realizuje vlastní i mezinárodní projekty výzkumu a ochrany ptáků a jejich prostředí, popularizuje a propaguje ochranu ptáků. V České republice zastupuje mezinárodní organizaci na ochranu ptáků a jejich prostředí BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech (každý stát zastupuje jedna organizace). Jeho cílem je zabránit vyhynutí jakéhokoli ptačího druhu na Zemi, snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit území a stanoviště, která mají pro ptáky zásadní význam, a tím přispět k udržení celosvětové biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Výstižně BirdLife International charakterizuje jeho motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (*Together for birds and people*).

Ministerstvo životního prostředí
České republiky

Časopis byl finančně podpořen v grantovém řízení MŽP.

Nemusí vyjadřovat stanoviska MŽP.

Na jeho vydávání přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.
Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte také webové stránky časopisu www.birdlife.cz/ptacisvet.htm.

Články, jejichž verzi najdete na Internetu, jsou označeny v textu .

1 | **Úvodník / Petr Voříšek**
Z terénu i kanceláře / Zdeněk Vermouzek

2 | **Co přinesl poštovní holub**

Hnízdění kachny na střeše / **Karel Nešpor**
Bukač na balkóně / **Zdeněk Malota**
Nízkoenergetické bydlení strakapouda / **Jiří Kaláček**

2 | **Letem ptačím světem / Lucie Hošková**

Smrdutá návnada přilákala „ztracený“ druh
Bezpečnější průlet Středomořím?
Atlas bahňáků přináší špatné zprávy

3–5 | **Poznáte...? / Karel Hudec, Jan Hošek**

Poznáte u nás zimující husy?

6–8 | **Z významných ptačích území**

Významné ptačí území Soutok – Tvrdonicko / **David Horal**
Kvakoš noční v Ptačí oblasti Jaroslavické rybníky / **Vlasta Škorpíková**
Návrat puštíka bělavého na Šumavu / **Tomáš Lorenc**

9 | **Zajímavosti z ptačí říše**

Od Hradiště do Afriky – příběh motáka lužního
Jaroslav Cepák
Hladové koňadry požírají netopýry / **Lucie Hošková**
Hledá se koliha tenkozobá! / **Lucie Hošková**

10–11 | **Rady, tipy, návody**

Kam za ptáky od podzimu do jara / **Jiří Šírek, Robert Doležal**

12–13 | **Objektivem...**

Objektivem Petra Šaje

14–15 | **Mladým ornitologům**

Krutihlavovy hlavolamy / **Vladka a Vojta Sládečkovi**
Komiks / **Václav Bartuška**

16–18 | **Zajímavosti**

Změna klimatu a ptáci / **Zdeněk Vermouzek**

19 | **Ze života ČSO**

Dvě výročí Františka Hejla / **Josef Chytil**
Co má na starosti zemědělský koordinátor ČSO? / **Václav Zámečník**

20–21 | **Ptáci v ohrožení**

Protihlukové stěny nemusí přinášet smrt / **Jan Mayer**
Duté sloupy elektrického vedení – nebezpečná past pro sýčky / **Václav Hlaváč**
Úhyn rorýsů v okapovém kotlíku / **Jiří Šafránek**
Rorýsi, pozor na poštočky! / **Karel Zvářal**

22–24 | **Za ptáky do světa**

Hrušovská zdrž na Dunaji / **Jozef Ridzoň, překlad**
Barbora Kaminiecká

PŘEDPLAŤTE SI PTAČÍ SVĚT!

Časopis *Ptačí svět* získává každý člen ČSO zdarma, ostatní si jej mohou předplatit e-mailem, poštou či telefonicky na adrese redakce. Nabízíme také možnost věnovat předplatné *Ptačího světa* prostřednictvím dárkového listu s ilustrací Jana Hoška.
Roční předplatné 115 Kč.
Dárkové roční předplatné 135 Kč.

Foto: A. Klvaňová

„Jaképak máte vyhlídky, děti moje?“ Poštolka obecná na hnízdě, Tříč, okres Semily.

Jak se daří ptákům v České republice? Jak moc jsou ohroženi a hrozí jim vůbec něco? Pokud ano, co tedy ptáky u nás nejvíce ohrožuje? A daří se ptáky v ČR chránit? Takové otázky a další jim podobné dostává asi každý ornitolog. Od přátel, od kolegů v práci, od novinářů i od jiných ornitologů. Není pochyb o tom, že většina ornitologů má na takové otázky odpověď. Odpověď založenou na osobní zkušenosti, více či méně dlouhodobé praxi v ornitologii, nebo také na poznatcích jiných ornitologů. Odpověď ve formě uceleného dokumentu, který by shrnoval to, co o avifauně ČR víme, co víme o jejím ohrožení a o tom, zda a jak je třeba ptactvo chránit, však překvapivě chybí. Čím dál více zemí však takové dokumenty má. Není snad ani třeba zmiňovat ornitologickou velmoc, Velkou Británii, kde jsou takové zprávy o stavu tamní avifauny pravidelně aktualizovány a mají dopad i na seznamy chráněných druhů a na to, kolik peněz ze státního rozpočtu na jejich ochranu půjde. Zprávu podob-

vlivem intenzivního lobingu některých zájmových skupin.

Ochrana přírody založená na vědecky ověřených poznatcích (v angličtině se pro to vžil termín *evidence based conservation*) je v ČR stále popelkou. Publikací českých ornitologů v prestižních mezinárodních časopisech typu *Conservation Biology* je jako šafránu a na významném mezinárodním portálu *Conservation Evidence* (<http://www.conservationevidence.com>) není z ČR na téma ptáků ani jeden příspěvek. O využívání i toho mála z takto publikovaných studií v ochraně přírody ani nemluvě.

Od letošního listopadu má však i ČR svou zprávu o stavu ptactva. Ta přináší odpovědi na otázky zmíněné v úvodu a v co nejvyšší možné míře vychází právě z vědecky doložených údajů a analýz. Je to historicky první zpráva tohoto typu a jak se autorům podařilo naplnit své cíle, nechť posoudí ornitologická a ochranařská komunita. Zpráva vychází v letošním čísle časopisu *Sylvia*.

Petr Voříšek

z terénu i z kanceláře

Foto: J. Vrána

Týmová práce a podpora dárců umožňují rozvoj Josefovských luk.

■ **Vztyčení hnízdní podložky pro čapa bílého na Josefovských loukách** bylo nenápadnou, ale velmi významnou událostí uplynulého období (viz foto). Symbolicky tak byla 8. 10. zahájena druhá etapa budování ornitologického parku, která následuje po roce a půl výkupů pozemků. Za čapím hnízdem následuje první série tůň, které vznikají právě v době vyjití tohoto čísla Ptačího světa. Mezitím se do vlastnictví ČSO dostal i malý závlahový domeček, ze

kterého vznikne terénní stanice a návštěvnícké centrum. Obrovský dík patří pracovní skupině v čele s Mílou Hromádkem a všem dárcům, kteří vznik parku umožňují. Jak přispět, se dozvíte na <http://www.birdlife.cz>.

■ **Webové stránky <http://www.rorysi.cz>**

úspěšně běží od letošního jara. Poskytují ucelený zdroj informací k ochraně rorýsů, jejichž hnízda na budovách jsou likvidována při zateplování. Neocenitelným pomocníkem stavařů, úředníků i majitelů a správců budov, kteří to s ochranou rorýsů

myslí vážně, je internetový registr jejich hnízdišť. Prosíme všechny, kdo o hnízdištích rorýsů vědí, aby je zanesli do databáze.

■ **85 spolupracovníků Jednotného programu sčítání ptáků** odevzdalo letos data ze 128 transektů. Populační trendy 126 druhů ptáků, které bylo možné spočítat, jsou zveřejněny na <http://jpsp.birds.cz>.

■ **Sylvia, odborný časopis ČSO** vychází letos ve zvýšeném nákladu a přináší souhrnný

článek o stavu ptactva v České republice. Neměl by si jej nechat ujít žádný ornitolog, ať amatérský či profesionální, nejen proto, že jde o bilanci stavu k nadcházejícímu Roku biodiverzity. Článek by měl být především odrazovým můstkem a srovnávací laťkou pro lepší ochranu ptactva v dalších letech.

■ **Čtvrtý ročník ornitologického kurzu Členové členům** proběhl na přelomu května a června. Díky vysokému nasazení lektorů byl účastníky hodnocen stejně vysoko jako kurzy předešlé.

■ **Dva dokumenty ČSO odvysílala Česká televize** začátkem léta v několika reprízách. „Potřebujeme skřivana?“ a „Oblasti ptačí a lidské aneb Natura Paradoxa“ tak úspěšně propagovaly jak ČSO, tak i ochranu ptactva.

■ **Vláda schválila vyhlášení Dehtáře a Českokubějovických rybníků ptačími oblastmi.** Stalo se tak 26. října, po mnoha letech sporů, které uplynuly od podání návrhu na jejich vymezení. Jde o jednoznačné vítězství ochrany přírody, v jejímž čele v tomto případě stála ČSO. Obě ptačí oblasti byly vyhlášeny v původně navrženém rozsahu. Česká republika se tak zařadila mezi členské země Evropské unie, které vyhlásily všechny navržené ptačí oblasti. Nyní je „jen“ potřeba zajistit, aby ptačí oblasti nebyly ničeny neuváženými rozvojovými projekty a aby se v nich ptákům opravdu dařilo dobře.

Hnízdění kachny na střeše oddělení pro léčbu závislostí v Bohnicích

Foto: K. Nešpor

Na zvířátka jsme u nás zvyklí. Ornitologicky nejzajímavější byl tučňák s mačetou, kterého halucinoval jeden pán závislý na alkoholu. Také jsem natočil žertovné video (ke shlédnutí na www.youtube.com/drnespor) zvané kachní smích. Prozřetelnost tomu chtěla a dostalo se mi poučení, že kachna vypadá jinak.

Na střeše mužského oddělení se usídlila divoká kachna. Z jejího hnízda trčela šiška a celý obraz působil zvláště. Kachna vypadala velmi spokojeně a s mateřskou něhou seděla na vejcích. Byli jsme ohleduplní, fotografování a natáčení se děla na dálku. Pak se vylihlo osm čiperných káčátek. Jedno bylo dokonce tak čiperné, že spadlo ze střechy z výše deseti metrů. Pod hnízdem byl keř a tvorečkovi se nic nestalo. I byl vložen do papírového víka od krabice a po šikmé střeše sešoupnut zpět do hnízda pod mateřské křídlo.

Byli jsme zvědaví, co se bude dít dále. Názory expertů se lišily. Pravdu měl Josef Chytil, koordinátor Jednotného programu sčítání ptáků ČR. Ten předpověděl, že po 48 hodinách sletí kachna dolů, káčata si zavolá a vše bude v pořádku. Dr. Chytil mi také rozmluvil úmysl rozdělit se s kachnou o svačinu. Kachní rodina v předpověděném čase bezpečně slétla na zem a dala se do ožďibování trávy. Pak zmizela neznámo kam. Panu Chytilovi jsem napsal, ať ke svým ptákům připočítá dalších osm kachen.

Doufám, že se kachní rodině u nás líbilo a že příště přiletí znovu. Zatím jsem ale nenašel odvahu požádat ředitelství léčebny, aby nám poblíž oddělení zbudovali pro kachny rybník. ☛

Videa s kachnou na střeše najdete na www.youtube.com/drnespor.

Prim. MUDr. Karel Nešpor, CSc.

Foto: Z. Malota

Bukač velký trávil 18. září 2009 téměř celý den na balkóně ve Zlíně na náměstí. Zdeněk Malota, Zlín

Nízkoenergetické bydlení pro strakapouda

Pečlivě zvolte stavební firmu, která má se zateplováním domů prokazatelné zkušenosti. Nám nabídla osvědčený stavební systém STOMIX s tloušťkou polystyrenové izolační vrstvy 10 cm. Odpor klade jen minimálně a vypadá to, že pro strakapouda má ty nejpřítazlivější vibrace. Na peníze nehleďte a připravte svému létajícímu nájemníkovi co nejlepší komfort.

První otvor si vydlabal ještě před dokončením fasády, a tak jsme jej nechali zatmelit. Milý šplhavec si ale hned vedle vydlabal nový. Ani tentokrát jsme netušili, jak moc o bydlení v našem domě stojí, takže kromě zatmelení jsme fasádu opatřili dvěma siluetami bojovně vyhlížejících predátorů. Náš hrdina se ale nezalekl a oba naše hlídače „poslal k zemi“ cíleným zásahem.

Doufáme, že se mu bude v některém hnízdečku opravdu líbit a nepostoupí ho dál třeba veverce, jak se stalo v sousedním domě. ☛

Jiří Kaláček (Brno-Lesná)

Smrdutá návnada přilákala „ztracený“ druh

Jeden z nejvzácnějších a současně nejméně známých ptáků planety, buňňák Macgillivrayův (*Pseudobulweria macgillivrayi*), byl v květnu 2009 poprvé vyfotografován na volném moři. Ptáci byli přilákáni na zapáchající návnadu z rybích vnitřností a tuku. Druh byl popsán na základě jediného exempláře v roce 1855. Po více než 130 dalších let však patřil mezi ztracené druhy, a to až do jeho znovuobjevení v 80. letech 20. století, kdy bylo nalezeno několik jedinců, kteří narazili do střech domů na pobřeží ostrova Gau, jejich předpokládaného hnízdiště. V průběhu letošní květnové expedice bylo přilákáno osm jedinců tohoto kriticky ohroženého druhu, což svědčí o pravděpodobně velmi malé populaci. Pro přežití druhu je nutné co nejrychlejší nalezení hnízdních nor a zahájení okamžitých opatření, zaměřených především na ochranu před kočkami, krysy a jinými pozemními predátory. ☛

Foto: BirdLife International

Buňňák Macgillivrayův – endemit souostroví Fiji.

Bezpečnější průlet Středomořím?

Foto: P. Vaněk

Konipas horský zahníždil na Maltě poprvé po sto letech.

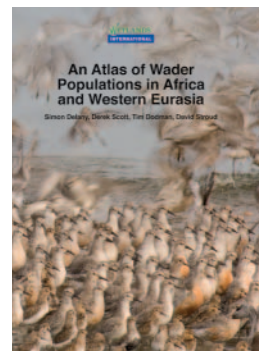
Malta a Kypr jsou neblaze proslulé milióny mrtvých ptáků zastřelených pro zábavu lovců, kteří ještě donedávna mohli beztrestně střílet i během jarního tahu a hnízdní sezóny. Zdá se však, že i zde se začíná blýskat na lepší časy.

V září padlo rozhodnutí Evropského soudního dvora, zakazující Maltě

jarní lov ptáků, který tamní vláda pozastavila teprve na začátku procesu v roce 2008. A po dvou letech klidu lze mluvit o návratu běžných druhů ptáků, kteří zahníždili ve větších počtech, a vrátili se i několik let nehnízdící druhy. Jmenujme hnízdění dvou párů poštolky obecné poprvé po 15 letech, první hnízdění konipasa horského po sto letech, teprve čtvrté doložené mládě kukačky obecné či zcela nový hnízdní druh, kterým je rorýs šedohnědý. Nadále ovšem panují oprávněné obavy z nelegálního lovu, kterému stále padá za oběť množství ptáků. Další dobrá zpráva přišla letos na jaře z Kypru – po dlouholeté kampani BirdLife International se kyperská vláda rozhodla zakázat lov ptáků v květnu. Rozhodně důvod ke slavení, kdyby ovšem v loňském roce Kypr nezaznamenal ostudný rekord – více než 1,1 miliónu pěvců, především drozdů a pěnic, bylo ilegálně odchyceno pro kulinářské účely. Přípravuje se z nich tzv. *ambe-poulia*, v místních restauracích sice zakázaná, avšak široce rozšířená a úřady bohužel tiše tolerovaná „lahůdka“. ☛

Atlas bahňáků přináší špatné zprávy

Více než polovina populace bahňáků v Evropě, západní Asii a Africe ubývá, a to stále rychlejším tempem, říká Atlas populací bahňáků v Africe a Západní Eurasii, vydaný letos organizací Wetlands International. Kromě vyčerpávajících údajů o počtech, rozšíření a tahu jednotlivých druhů, přináší i první ucelený přehled klíčových lokalit. Publikace zdůrazňuje potřebu lepší ochrany mokřadů podél migračních cest, zejména v Africe a na Středním východě. Zatímco v Evropské unii byla vybudována síť chráněných území Natura 2000, za hranicemi EU je ochrana lokalit stále nedostatečná. Přitom především mokřady západoafrického pobřeží jsou vystaveny mimořádnému tlaku rychle rostoucí lidské populace. *Delany et al. 2009: An Atlas of Wader Populations in Africa and Western Eurasia, Wetlands International.* ☛

všechny příspěvky Lucie Hošková

Foto: Z. Tunka (birdphoto.cz) – husy běločelé

Poznáte u nás zimující husy?

Karel Hudec

Domácí husu zná patrně každý: velké zavalité tělo, krátké nohy, dlouhý krk s malou hlavou a silným zobákem. Téměř všechny divoké husy vyskytující se během roku u nás patří ke třem „šedým“ druhům: jsou to husa velká, polní a běločelá.

Z nich jedině husa velká u nás i hnízdí, takže ji můžeme vidět po celý rok. Hnízdiště, kam se ze zimovišť vrací v únoru, se nacházejí v jižních Čechách a na jižní Moravě, v menším počtu i např. v Poohří, Polábí či Poodří. V červnu, kdy dospívají mláďata, pelichají dospělým letky, takže nemohou létat a soustřeďují se ve stovkách na letních shromaždištích. Na některých z nich zůstanou až do listopadu, kdy většina táhne do zimovišť v západním Středomoří. Ve stále větším počtu však u nás také zimují. Nehnízdící dvou- až tříletí ptáci mohou pelichat i severněji v Evropě.

Další dva „severské“ druhy hus zastihneme u nás jen od poloviny září do poloviny dubna často ve společných hejnech.

Husy jsou výrazně společenští ptáci. Husy velké se po vyhnízdění a přepelichání soustřeďují z celých oblastí výskytu jen do několika stálých společných shromaždišť. Od konce září se k nim na některých shromaždištích připojují i „severské“ husy. Část hus všech druhů zde setrvává přes zimu a jejich počty se zvyšují opět v době jarního průtahu. Středem těchto shromaždišť jsou větší vodní plochy: rybník Dehtář na Českobudějovicku, Velký Tisý na Třeboňsku, velké rybníky a zejména údolní nádrž Nové Mlýny na jižní Moravě, v menším počtu údolní nádrže Jesenice, Nechanice nebo Rozkoš, případně i některá místa na dolním toku řeky Moravy (viz také str. 10–11).

Tisícová hejna hus nocují na vodě, odkud vyletují na pastvu – především na ozimy – zhruba do 30 km od nocovišť. Husy velké se pasou ráno a navečer a mezitím se vrací na vodu, husy polní a běločelé se vrací přes den na vodu jen nepravidelně. Nejpůsobivější pozorování hus je na shromaždištích za ranního rozletu a večerního návratu.

Všechny tři zmíněné druhy, především však oba severské, tvoří také převážnou většinu hus přeletujících v hejnech od podzimu do jara často i nad městy nebo hřebeny hor. Druhy v těchto hejnech je často možné rozlišit jen podle hlasu.

Další dva druhy „šedých“ hus se u nás vyskytují zpravidla od podzimu do jara zřídka až výjimečně, převážně jednotlivě nebo v malých skupinách. Nejčastěji jsou k zastížení na společných shromaždištích v hejnech jiných druhů hus. Jsou nesnadno rozeznatelné, zejména mladí ptáci. Husa krátkozobá je „zmenšená“ husa polní, s růžovou kresbou na tmavém zobáku, svrchní strana křídel je v letu světle modrošedá. Husa malá je „zmenšená“ husa běločelá, se světlým zobákem, u dospělých s bílým čelem až daleko za oko a žlutým kroužkem kolem oka.

Zřídka až výjimečně se u nás vyskytují také bernešky, a to především od podzimu do jara na shromaždištích hus. Pouze bernešky velké z populací do Evropy introdukovaných mohou být jednotlivě zastíženy během celého roku kdekoli na našem území. V poslední době jsou i v létě zaznamenávány jedinci bernešky bělolící.

Bernešky jsou s výjimkou bernešky velké výrazně menší než ostatní husy. V hejnech hus jsou nápadné i tmavým až černým zbarvením, další kresba je zpravidla vidět až při detailním prohlížení. Tři druhy bernešek jsou menší, s kratším slabším zobákem. Berneška bělolící se v letu ozývá štekavým „guak“. Podobná berneška tmavá je ještě menší, celá hlava je tmavá, pouze po stranách krku je u dospělých bílý proužek, spodní strana těla je tmavěji šedohnědá. Hlas je hluboké jednoslabičné „krok“. Berneška rudokrká je velmi pestrá. Hlas je zvukně oddělené dvouslabičné „ki-kvi“. Čtvrtý druh – berneška velká – je větší než husa velká, hlas v letu je zvukně „a-hong“ (druhá slabika vyšší).

Všechny bernešky zalétají s husami na pastvu, ale s výjimkou bernešky rudokrké hledají potravu i ve vodě, a to včetně „panáčkování“. Pohyby malých druhů na pastvě jsou velmi rychlé, což je zejména nápadné u bernešky rudokrké v hejnech ostatních druhů hus. Bernešky velké hnízdí v severní Evropě v blízkosti člověka se mohou chovat i značně důvěřivě. ☒

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

Husa malá (*Anser erythropus*)

Velikost: nápadně malá šedá husa **Prostředí:** zpravidla na společných shromaždištích hus **Výskyt v ČR:** mezi IX.–V. **Stav a početnost v ČR:** výjimečně a zpravidla jednotlivě **Pozn.:** Zmenšená husa běločelá, mladí obtížně rozeznatelní od husy krátkozobé.

Husa běločelá (*Anser albifrons*)

Velikost: nejmenší z šedých hus **Prostředí:** společně s husou polní **Výskyt v ČR:** společně s husou polní **Stav a početnost v ČR:** po r. 1990 trvalé zvyšování početnosti do desítisíců a zvyšování podílu ve společných hejnech severských hus

Anser fabalis rossicus

zobák kratší, u kořene vyšší, žlutý úzký příčný pásek

Anser fabalis fabalis

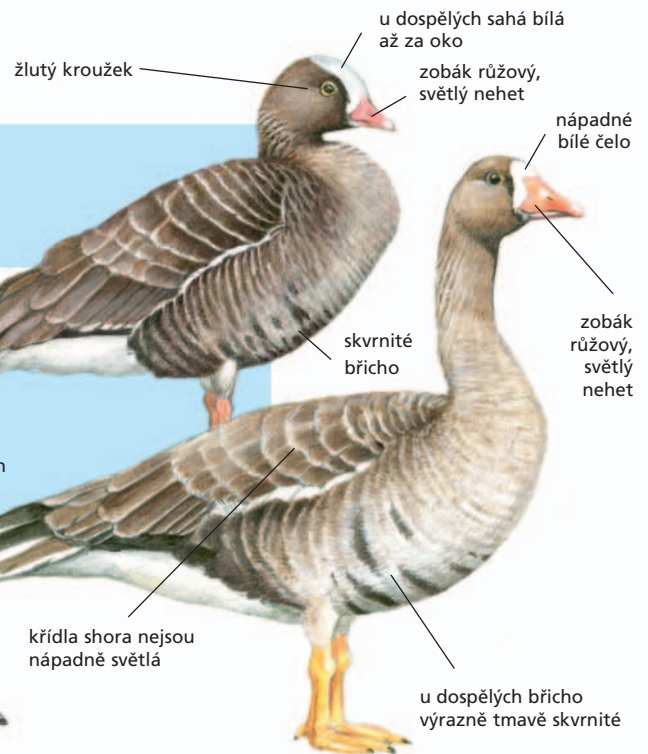
zobák delší, štíhlejší, více žluté kresby

tmavý krk

Husa polní (*Anser fabalis*)

Velikost: o něco menší než husa velká **Prostředí:** shromaždiště na větších vodách v zemědělské krajině **Výskyt v ČR:** J Morava a J Čechy, v menším počtu i v s SZ Čechách **Stav a početnost v ČR:** po r. 1975 vzestup a až desetitisícové počty v 90. letech, po r. 2000 výrazné snížení **Pozn.:** Husy polní u nás se vyskytující patří ke dvěma poddruhům: h. p. evropská (*A. f. fabalis*) a h. p. jamalská (*A. f. rossicus*). Hlavním rozlišovacím znakem je tvar a zbarvení zobáku.

nohy světle růžové

zobák černožlutý, tmavý nehet

nápadně světle šedomodrá
svrchní strana křídel v letu

zobák krátký, vysoký,
tmavý s růžovou kresbou

Husa krátkozobá (*Anser brachyrhynchus*)

Velikost: nápadně malá šedá husa **Prostředí:** zpravidla na společných shromaždištích hus **Výskyt v ČR:** nepravidelně mezi IX.–IV. **Stav a početnost v ČR:** v malém počtu do desítek jedinců **Pozn.:** Zmenšená husa polní, mladí obtížně rozeznatelní od husy malé.

zobák žlutý (*A. a. anser*) až světle růžový (*A. a. rubrirostris*), světlý nehet

Husa velká (*Anser anser*)

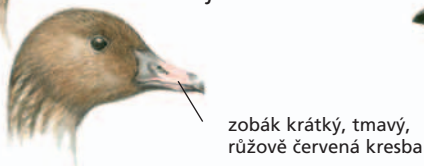
Velikost: největší z našich hus, téměř jako husa domácí **Prostředí:** větší vodní nádrže s porosty rákosin nebo ostrůvky v otevřené krajině s poli, loukami a pastvinami **Výskyt v ČR:** tažná (II.–XI.), v menším počtu i přes zimu, pravidelně hnízdí (III.–V.) v J Čechách a na jižní Moravě, hnízdění menšího počtu párů se rozšiřuje do V a SZ Čech a Poodří **Stav a početnost v ČR:** trvalý mírný vzestup, 670–800 párů **Pozn.:** Husy velké u nás hnízdící jsou přechodem mezi h. v. evropskou (*A. a. anser*) a větší a světlejší h. v. asijskou (*A. a. rubrirostris*).

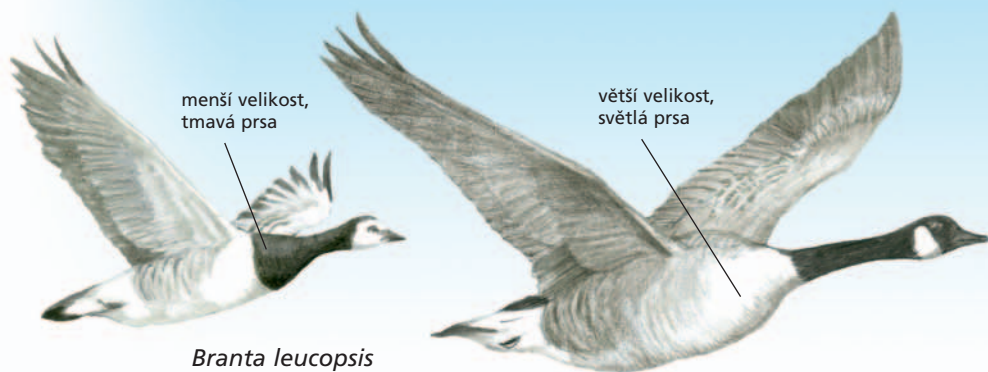
A. erythropus juv.

A. albifrons juv.

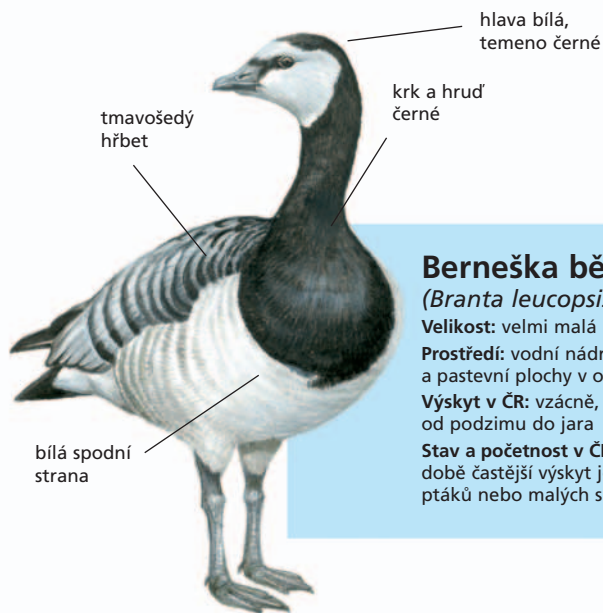

A. brachyrhynchus juv.

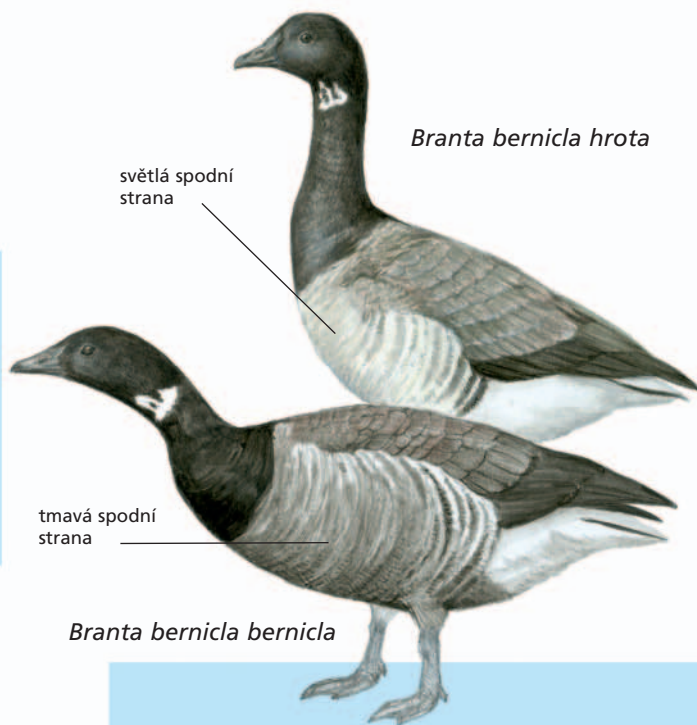
Branta leucopsis

Branta canadensis

Berneška bělolící (*Branta leucopsis*)

Velikost: velmi malá husa
Prostředí: vodní nádrže a pastevní plochy v okolí
Výskyt v ČR: vzácně, převážně od podzimu do jara
Stav a početnost v ČR: v poslední době častější výskyt jednotlivých ptáků nebo malých skupin

Branta bernicla hrota

Branta bernicla bernicla

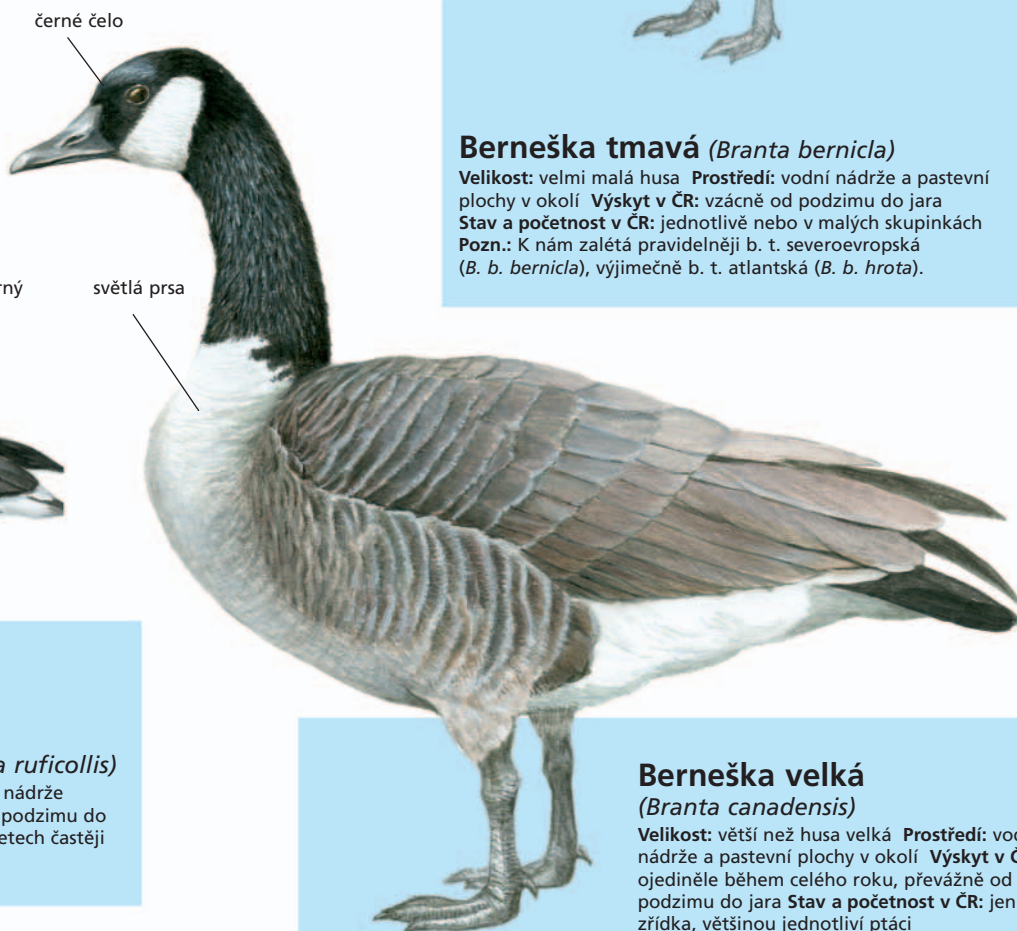
Berneška tmavá (*Branta bernicla*)

Velikost: velmi malá husa **Prostředí:** vodní nádrže a pastevní plochy v okolí **Výskyt v ČR:** vzácně od podzimu do jara
Stav a početnost v ČR: jednotlivě nebo v malých skupinkách
Pozn.: K nám zalétá pravidelněji b. t. severoevropská (*B. b. bernicla*), výjimečně b. t. atlantská (*B. b. hrota*).

Berneška rudokrká (*Branta ruficollis*)

Velikost: velmi malá husa **Prostředí:** vodní nádrže a pastevní plochy v okolí **Výskyt v ČR:** od podzimu do jara **Stav a početnost v ČR:** v posledních letech častěji jednotlivě i malé skupiny

Berneška velká (*Branta canadensis*)

Velikost: větší než husa velká **Prostředí:** vodní nádrže a pastevní plochy v okolí **Výskyt v ČR:** ojediněle během celého roku, převážně od podzimu do jara **Stav a početnost v ČR:** jen zřídka, většinou jednotliví ptáci

Foto: D. Horal

Významné ptačí území Soutok – Tvrdonicko

David Horal

Největší komplex lužních lesů u nás najdeme na jižní Moravě na soutoku řek Moravy a Dyje. Mezi zájemci o přírodu bývá tato oblast nejčastěji nazývána „Soutok“ podle stejnojmenné obory pro jelení a daňčí zvěř, jež je největší v České republice (4 480 ha).

Najdeme zde tzv. tvrdé luhy s dubem letním, jasanem úzkolistým a jilmu, měkké luhy s vrbamí a topoly i rozsáhlé nivní louky; celé území je pak protkáno sítí kanálů a ramen a kromě Moravy a Dyje jím protéká také říčka Kyjovka. V roce 1989 byl Soutok zařazen do seznamu významných ptačích území; v roce 2005 byla vyhlášena ptačí oblast, která zahrnuje i sousední polesí Tvrdonice, na celkové výměře 9 576 ha. Jejimi předměty ochrany jsou čáp bílý, ledňáček říční, tři druhy dutinových hnízdičů (strakapoud prostřední, žluna šedá a lejsek bělokrký) a čtyři druhy dravců. Bílých čápů zde hnízdí několik desítek párů. Jen na několika málo místech u nás můžeme obdivovat jejich hnízda v lesních porostech i na věkovitých solitérních dubech na loukách, kterým se tu říká „staroduby“. Mnohé druhy ptáků zde tvoří nejpočetnější populace v České republice nebo dosahují nejvyšších populačních hustot (např. právě více druhů dravců a šplhavců). Z dalších významných druhů, které na Soutoku pravidelně hnízdí, jmenujme alespoň čápa černého, volavku popelavou (ve třech koloniích přes 250 párů), holuba doupňáka, konipasa lučního nebo strnada lučního; zřejmě zde hnízdí i vodouši kropenatí, ač důkaz stále chybí. Ojedinelé se ještě setkáme i s hnízděním dnes už téměř vymizelých mokřadních druhů, jako jsou vodouš rudonohý, bekasina otavní nebo čírka modrá.

Dynamika lužní krajiny je do značné míry určována záplavami. Totéž platí i pro ptáky. Niva Moravy a Dyje je sama o sobě významnou tahovou

cestou, v případě rozsáhlejších jarních či podzimních záplav se navíc stává i důležitou tahovou zastávkou pro brodivé, vrubozobé či bahňáky. Obě velké řeky bývají, nedejde-li k jejich zámru, velmi významným zimovištěm vodních ptáků, včetně větších hejn severských kachen – hoholů severních či morčáků velkých. Za vhodných podmínek pak v některých zimách v oblasti zimují i tisícová hejna severských hus. Dosud zde bylo zjištěno okolo 250 druhů ptáků, z toho přes 140 hnízdičích.

Foto: D. Horal

Foto: P. Horák

Mládě orla královského na hnízdě, Lanžhot, červen 2004.

Pro hnízdění ptáků představovalo dlouhou dobu velké ohrožení intenzivní lesní hospodářství s rozsáhlými holosečnými těžbami, které měly zasáhnout i nejvýznamnější ptačí hnízdiště. Po vyhlášení ptačí oblasti se podařilo snížit vyrušování hnízdících ptáků, jako dravců nebo čápů černých, na minimum. V posledních letech, zejména v souvislosti s přípravou nového lesního hospodářského plánu na období 2010–2019, se již lépe daří nalézat společnou řeč mezi lesními hospodáři (Lesy České republiky, s.p., Lesní závod Židlochovice) a státní ochranou přírody. Bylo také dohodnuto ponechávání výstavek na pasekách po mytních těžbách, a to v počtu až deset kusů na hektar. Ty mají pro ptáky velký význam, ať už jako zdroj potravy, nebo v budoucnu jako potenciální hnízdiště.

Zkázou celé oblasti by byla výstavba průplavu Dunaj-Odra-Labe. Tato velká škála idea bohužel stále nebyla zcela odmítnuta; nelze než doufat, že se tak stane v nejbližší budoucnosti.

Určitý problém představuje i živelná a nekontrolovatelná návštěvnost oblasti. Zde bych chtěl požádat i kolegy ornitology, fotografy a další milovníky přírody, aby při návštěvě Soutoku dopřáli ptákům hlavně potřebný klid.

Oblast Soutoku sousedí z obou stran s dalšími významnými ptačími územími u našich sousedů: ze západu jsou to rakouské March-Thaya Auen, z východu je příslušné slovenské území nazváno prostě „Morava“ a patří do regionu Záhorie. Kromě ptačí oblasti je území i součástí mokřadů mezinárodního významu „Mokřady dolního toku Dyje“ a také biosférické rezervace UNESCO „Dolní Morava“. V současné době připravuje ministerstvo životního prostředí vyhlášení chráněné krajinné oblasti, která by kromě Ptačí oblasti Soutok – Tvrdonicko zahrнула i nivu Dyje od Nových Mlýnů po Břeclav.

Dravci na Soutoku

Asi největší proslulost si oblast Soutoku získala díky druhovému bohatství dravců. Celkem tady hnízdí 12 druhů; další jako třeba moták pilich či káně rousná tudy protahují nebo zde zimují. Paradoxně nejvýznamnějšími

Foto: J. Hlášek

Strakapoud prostřední je předmětem ochrany v ptačí oblasti.

Foto: B. Landsfeld

Nocoviště luňáků červených.

hnízdíci jsou krahujec obecný a moták pochop, kteří tu nenalézají mnoho vhodných biotopů. Z běžnějších druhů zde hnízdí desítky párů káně lesních, nemnoho poštolek obecných a několik párů ostrůžů lesních a jestřábů lesních. Dále je oblast domovem včelojedů lesních a luňáků červených i hnědých – od každého z nich asi po 15 párech; spolu s o poznání vzácnějším rohem velkým jsou všechny zároveň kritériovými druhy ptačí oblasti. V posledních patnácti letech zde luňáci červení vytvářejí na podzim větší hejna (i přes 100 ptáků), v teplejších zimách bez sněhu tu někdy vydrží po celou zimu. Jejich nocoviště bývá střídavě na české, rakouské i slovenské straně. Nakonec jmenujme orla mořského, který tu ve 2–3 párech hnízdí a v zimě se zde soustřeďuje až v několika desítkách ptáků, a orla královského, jehož donedávna jediné hnízdiště v České republice s 1–3 páry se nachází právě na Soutoku.

Foto: D. Horál

Košárské louky při záplavách.

Chřástali na Košárských loukách

Oblast v jižní části Soutoku, zvaná Košárské louky, je jednou z mála, ne-li jedinou lokalitou u nás, kde se vyskytuje všech pět evropských druhů chřástalů. Každoročně od konce dubna do konce července zde slyšíme známý hlas chřástala polního. Jeho početnost z roku na rok silně kolísá, v nejlepších letech volá v celé ptačí oblasti až 30 samců, z toho až 15 právě na Košárských loukách. Kromě něj se zde můžeme setkat i se všemi čtyřmi „vodními“ druhy, ale jen v letech, kdy dojde k déletrvající jarní záplavě a následně odpovídajícímu rozvoji vodní a mokřadní vegetace. Nejvýznamnějším z této čtveřice je chřástal nejmenší, který zde byl naposledy zjištěn v letech 2000 a 2001. O něco častěji se v nižších zaplavených porostech setkáme s chřástalem malým a kropenatým, u kterého zde bylo několikrát prokázáno i hnízdění, a téměř každoročně zde hnízdí několik párů chřástalů vodních.

Návrat puštíka bělavého na Šumavu

Puštík bělavý (*Strix uralensis*) je vzácný a málo známý druh sovy, jehož populace žijí v severní Evropě a Asii v pásnu lesů tajgy a v izolovaných horských lesích střední Evropy. Jedním z takových lesních ostrovů byla do začátku 20. století i Šumava jako jediná známá oblast výskytu puštíka bělavého v Čechách a na Moravě. Poté začala početnost populace silně klesat a od konce 30. let byl druh na Šumavě považován za vyhynulý.

Určit zpětně příčiny zániku populace je dosti obtížné. Dostupné údaje vedou k předpokladu, že se jednalo o souběh několika vlivů, přičemž za hlavní z nich se považuje intenzivní odstřel a ubývání vhodných lesních porostů, tj. starých smíšených lesů s převahou buku, v důsledku těžby a přeměny porostů ve smrkové monokultury.

Začátkem 70. let 20. století se společně se založením Národního parku Bavorský les na německé straně zrodila myšlenka obnovy populace puštíka bělavého pomocí umělého odchovu mláďat a jejich vypouštění do volné přírody. Tak byli v roce 1975 poprvé vypuštěni uměle odchovaní jedinci. První hnízdění v přírodě na německé straně Šumavy bylo zjištěno v roce 1985, úspěšné však bylo až hnízdění o čtyři roky později.

Foto: J. Červený

Zástupce novodobé šumavské populace puštíka bělavého.

Česká republika se k projektu přidala počátkem 90. let a k prvnímu vypouštění uměle odchovaných mláďat do volné přírody došlo v roce

1995. Novodobé vyhníždění tohoto druhu na české straně Šumavy bylo doloženo již v roce 1998 v okolí Volar. Ovšem vůbec první vyhníždění ve volné přírodě na našem území bylo zjištěno již v roce 1983 v Moravskoslezských Beskydech, kde se vytvořila malá hnízdní populace v důsledku postupného šíření puštíka bělavého západním směrem ze silné populace na Slovensku.

Následovala další prokázaná hnízdění v letech 1999, 2001, 2003, 2004 a 2006, přičemž poslední tři se odehrála v budkách. Jak ukázal monitoring puštíka bělavého z posledních let, početnost druhu již v Ptačí oblasti Šumava splňuje kritérium pro zařazení mezi předměty ochrany.

V současné době je na území Národního parku Bavorský les známo sedm teritorií puštíka bělavého, na české straně Šumavy 12 teritorií s odhadem populace 15–20 hnízdících párů. Nejméně 8–10 párů se vyskytuje přímo v Ptačí oblasti Šumava. Vypouštěním uměle odchovaných jedinců se prozatím podařilo vytvořit malou, ale životaschopnou populaci. Ač jsou reintrodukce tím posledním a ze zkušeností často nevhodným nástrojem na obnovení původních populací, u některých druhů je lze s úspěchem aplikovat. ➤

Tomáš Lorenc, Správa NP a CHKO Šumava

Kvakoš noční v Ptačí oblasti Jaroslavické rybníky

Historie rybníkářství v okolí Jaroslavic na Znojemsku sahá až do 15. století, přesnější údaje však máme až z 18. století, kdy byl součástí jaroslavického panství i rybník zvaný Zámecký, dnes také Dolní. V roce 1948 došlo k jeho obnově a od tohoto roku se datuje novodobá historie soustavy. Horní rybník vznikl v 50. letech oddělením části Zámeckého rybníka hrází.

Vodní plochy Jaroslavických rybníků v úrodné, nížinné oblasti jižní Moravy jsou přitažlivým hnízdištěm pro řadu ptačích druhů, z nichž nejvýznamnějším je dnes kvakoš noční, jediný předmět ochrany zdejší ptačí oblasti. Ihned po obnovení rybníka, v roce 1949, bylo doloženo hnízdění 2–3 párů, o rok později bylo na zatopených vrbových keřích nalezeno 21 hnízd. Kolonie však v roce 1951 zanikla. Podobně krátké trvání měl i pokus o založení hnízdiště z roku 1966. Dalších téměř 30 let tak zde byli kvakoši jen vzácnými hosty. Dnešní kolonie se nachází na nejzápadnějším ostrůvku Horního rybníka. V červnu 1995 zde bylo napočítáno 22 obsazených hnízd. Postupně jejich počet narůstal, v prvních pěti letech 21. století kolísal mezi 46 až 56, maxima dosáhl v roce 2007, kdy bylo nalezeno 84 hnízd. Hnízdiště je nesmírně citlivé na vyrušování, proto je na ostrůvek v hnízdní době vstup zakázán. Mláďata se zde nekroužkují, ptáci nejsou fotografováni a kontrola hnízdění probíhá ze břehu rybníka. Počet hnízd je zjišťován až v zimě po zamrznutí hladiny.

Kladný přístup ke kolonii kvakošů má i vlastník rybníční soustavy, společnost Rybníkářství Pohořelice, a. s. Mohlo by se tedy zdát, že prospívání druhu je zde zajištěno. Bohužel tomu tak není, problém je přitom zásadní a těžko řešitelný. Hnízdní ostrůvek se totiž rozplavuje. Byl vytvořen při odbahňování rybníka navršením nánosů, nemá žádné oporné prvky nebo opevnění. Vlny nenápadně podemílají břehy, okrajové keře padají do vody a plocha souše se zmenšuje. Podobný vývoj se odehrává i na ostatních ostrovech, které hostí početnou kolonii racků chechtavých. Řešením by bylo odbahnění rybníka, během kterého by se část nánosů navršila ke stávajícím ostrovům, navíc by vzniklo několik nových. Vlastník soustavy nechal zpracovat projekt, který je k ptačím

Foto: V. Škorpíková

Všechna kvakoši hnízda jsou umístěna v keřích bezu černého, některá jen asi metr nad zemí.

obyvatelům velmi vstřícný, a požádal o dotaci z Operačního programu životní prostředí. Ta mu však byla zamítnuta s absurdním odůvodněním, že by došlo k nepřípustnému zvýhodňování jednoho subjektu a porušení rovných podmínek trhu.

Nezbývá než věřit ve vitalitu a přizpůsobivost druhu. Kvakoši tyto vlastnosti prokazují dlouhodobě, posledním důkazem je vznik nové kolonie v roce 2003 na Starém rybníku Pohořelické rybníční soustavy. Ptáci obsadili ostrůvek zarostlý převážně mladými jilmy, v poslední sezóně zde postavili již 92 hnízd. A že se nejedná o ptačí oblast, to jim zjevně vůbec nevadí. ➤ | *Vlasta Škorpíková*

Od Hradiště do Afriky – příběh motáka lužního

Moták lužní patřil u nás ještě před 20 lety k velmi vzácným druhům dravců. Od té doby se jeho stavy nejen u nás, ale i v sousedních zemích výrazně zvyšují. Jako typický druh zemědělské krajiny je moták lužní předmětem mnoha ochranných projektů. Jeden z nich probíhá i v Dánsku. Zahrnuje nejen ochranu hnízd a biotopů tohoto ptáka, ale pomocí satelitních vysílačů je také sledována jeho migrace. V roce 2008 byli na hnízdišti v jižním Dánsku odchyceni a označeni dva ptáci. Jeden z nich – samice – nesl český kroužek! Podle údaje z databáze Kroužkovací stanice byla označena jako mladý jednoletý pták 26. srpna 2000 na podzimním průtahu na Uherskohradištsku kroužkovatelem Petrem Pavelčíkem. Díky vysílači se v roce 2008 podařilo detailně zmapovat její cestu do zimoviště. Ta začala 12. srpna – samice letěla na východ při pobřeží Severního a Baltského moře a urazila přes 300 km za jediný den. Pak se stočila na jihovýchod a pomaleji (zhruba týden) pokračovala přes západní Polsko. Podle údajů vysílače se mezi 23. a 28. srpnem zdržovala opět na Uherskohradištsku, kde byla přesně osm let předtím kroužkována! Její cesta pak rychleji pokračovala přes Rakousko, Slovinsko a Jaderské moře do Itálie. Po jednodenní zastávce na ostrově Elba (31. srpna) následovalo překonání Středozemního moře. Na tuniském pobřeží se před náročným přeletem Sahary zdržela více než deset dní (do 12. září). Již 17. září zaznamenala družice její vysílač v severním Nigeru a do definitivního zimoviště na hranicích Nigeru a Nigérie dorazila 20. září. Zde se zdržovala až do 5. března následujícího roku.

Příběh samice motáka lužního ukazuje nejen migrační trasu dánské populace tohoto druhu, ale zároveň i velkou věrnost tahovým cestám a zastávkám. Další důkaz, že u tažných druhů je nezbytná komplexní ochrana všech stanovišť – od hnízdišť přes tahové zastávky po zimoviště.

🐦 | Jaroslav Cepák

Hladové koňadry požírají netopýry

Zcela neobvyklý případ predace netopýra hvízdavého sýkorou koňadrou byl objeven v jedné maďarské jeskyni v pohoří Bükk. V průběhu dvou zim zde bylo zjištěno celkem osmnáct případů, kdy sýkory rozklovaly netopýrům hlavy, a zpestřily si tak chudý zimní jídelníček. Ptáci cíleně vyhledávali mátožné netopýry, probouzející se právě ze zimního spánku, a buď je zabili přímo na místě, nebo si je odnesli na nejbližší strom. Pro koňadru je to přímo husarský kousek, neboť váží pouze čtyřikrát více než pětiagramový netopýr. Sýkory se v jeskyni orientovaly podle vysokofrekvenčních zvuků, vydávaných probouzejícími se netopýry, přesto, že tyto zvuky jsou pro koňadry na hranici slyšitelnosti. Koňadry volí toto neobvyklé potravní chování pravděpodobně z důvodu nedostatku potravy v zimním období. Pokusy s přikrmováním potvrdily, že pokud měly sýkory k dispozici dostatek jiné potravy, jejich zájem o netopýry poklesl. Predace netopýra koňadrou byla poprvé zjištěna ve stejné jeskyni před deseti lety, což nasvědčuje, že si toto chování sýkory předávají z generace na generaci. *Estók et al. 2009: Great tits search for, capture, kill and eat hibernating bats. Biology letters, doi:10.1098/rsbl.2009.0611* 🐦 | Lucie Hošková

Foto: K. Fryšták

Sýkory koňadry si neobvykle zpestřují zimní jídelníček.

Foto: B. Landsfeld

Samice motáka lužního.

Hledá se koliha tenkozobá!

Koliha tenkozobá (*Numenius tenuirostris*) nebyla v přírodě spatřena již deset let! Královská společnost na ochranu ptáků (RSPB), britský partner BirdLife International, spolu s dalšími organizacemi vyhlásily výzvu k hledání zbývající populace kolihy tenkozobé. Ta začala dramaticky ubývat v průběhu dvacátého století. Ještě v 70. letech byla pozorována stohlavá hejna ptáků táhnoucí ze svých předpokládaných hnízdišť na Sibiři přes střední a východní Evropu do zimovišť v severní Africe a na Blízkém východě. Z 90. let známe již pouze ojedinělá hlášení jednoho až tří ptáků. Přesto ještě existuje naděje – koliha tenkozobá je lehce přehlédnutelný druh, snadno může dojít k záměně s jiným druhem kolihy, hnízdí i zimuje v odlehlých oblastech a navíc se může vyskytovat v zemích obtížně přístupných zkušeným ornitologům, jako jsou Irák či Írán. RSPB připravila užitečné pomůcky pro všechny, kdo by chtěli pomoci s hledáním jednoho z nejvzácnějších ptáků světa. K dispozici je identifikační leták, záznam hlasu a mapa všech novodobých pozorování. Při hledání kolihy tenkozobé se může uplatnit i moderní technika. Analýza peří z muzejních exemplářů má pomoci lokalizovat možná hnízdiště na Sibiři. Pokud by se podařilo najít a odchytit živého jedince, označení satelitní vysílačkou by pomohlo odhalit lokality výskytu v průběhu roku a naplánovat jejich okamžitou ochranu. Situace je nicméně velmi vážná. Pokud bude koliha prohlášena za vyhynulou, bude to první případ vymření evropského druhu od roku 1981, kdy vyhynul ústříčnick kanárský.

Identifikační leták a mapa pozorování kolihy tenkozobé jsou k dispozici na http://www.birdlife.org/news/news/2008/12/sbc_launch.html.

🐦 | Lucie Hošková

Foto: BirdLife International

Nejvzácnější pták Evropy, koliha tenkozobá.

Rackové při výlovu Hradeckého rybníka, Tovačov.

Foto: J. Šírek

Kam za ptáky od podzimu do jara

Jiří Šírek, Robert Doležal

S podzimem nastává v přírodě uklidnění. Hnízdí sezóna skončila, mláďata jsou samostatná, nad ulicemi už se neprohánějí hejna rorýsů a ráno nás nebudí chór ptačích hlasů. Ptáci odpočívají a sbírají síly k cestě na jih. Jiní se chystají na zimu. Klid je to ale jen zdánlivý a pohledu pozorného ornitologa může nabídnout mnoho zajímavého.

Tah bahňáků

Tím nejneobyčejnějším fenoménem podzimního období je ptačí tah. Nemá nic z uspěchanosti jarního přesunu na hnízdiště. Naopak, ptáci si dávají na čas a na lokalitách, kde naleznou dostatek potravy, mohou zůstat i několik dnů či týdnů. Zvláště patrný je tah bahňáků. Nejpritažlivějšími místy jsou pro ně bahnitě okraje rybníků nebo jejich dna po výloveh, strniště, zoraná pole a na nich louže po deštích. Lákají je také usazovací nádrže cukrovarů.

Ideální podmínky pro pozorování bahňáků vznikly v roce 2007 na rybníku Nesyt na jižní Moravě. Vyskytlo se tu množství vzácných druhů, řada z nich v rekordních počtech a mnozí, jako třeba tenkozobci opační, i zahnízdili. Lednické rybníky, jejichž je Nesyt součástí, je tak možno doporučit. V poslední době totiž mají nižší stav vody už od konce léta, takže stojí za to se sem za bahňáky vypravit. K Nesytu a Hlohoveckému rybníku se dá snadno dostat od obce Hlohovec po zpevněných cestách, Prostřední rybník a zbytek Hlohoveckého jsou dobře přehledné, zastavíte-li se u nich na odpočívadle silnice Lednice-Valtice. Není nad to projít si však cestu kolem rybníků, i když to je skoro celodenní výlet. Kromě bahňáků totiž uvidíte stovky husí velkých, volavky bílé, racky bělohavé nebo orla mořského.

Sledování bahňáků je vždy výzva. Jde jednak o to, vůbec je najít, a pak samozřejmě také správně určit. V případě, že víte o rybníku, kde právě

probíhá výlov, je situace snadnější v tom, že máte představu, kde hledat. Pak už stačí jen dobrý stativový dalekohled a kvalitní terénní příručka. Když žádnou vypuštěnou vodní plochu v blízkosti nemáte, má hledání ptáků v krajině další rozměr. Radost z úspěšně nalezené lokality s výskytem několika druhů, které hnízdí daleko na severu a které se u nás na chvíli zastavily cestou na zimoviště, je o to větší. Samotné určování bahňáků je neméně zajímavou kapitolou. Mnozí ptáci mohou být ještě v letním šatě, jiní přepeřují, další jsou už v zimním a všechny doplňují mladí ptáci, jejichž vzhled se od dospělých může velice lišit. Hodiny, které můžete v jejich blízkosti strávit, jsou tou nejlepší cestou k jistotě v jejich určování. Chce to jen tu plejádu ptačích druhů a jejich šatů „dostat do oka“. Obdobně to platí i pro dlouhokřídlé nebo dravce, kteří stojí také za pozornost.

Podzimní průtah přes horské hřebeny

Neméně zajímavou formou podzimního pozorování ptáků je návštěva některého z příhraničních pohoří, například Krkonoš či Jeseníků. Ptáci se při špatných meteorologických podmínkách o tuto překážku, která jim stojí v cestě, „zarazí“, a za příhodných podmínek ji pak překonávají průsmyky a sedly v neuvěřitelných koncentracích. Opět se jedná o vyšší školu určování, protože se

ptáci při tahu ozývají jen krátce a mnohdy zcela odlišně než na hnízdišti. K takovým místům v horách patří třeba Vosecká bouda v Krkonoších v okrese Semily. Počty ptáků, které tady protáhnou, jdou do desítek tisíců za den a určitě je trefný název Ptačí řeka, jak takový masový tah někteří ornitologové nazývají. Uvážíme-li, že v době podzimního tahu můžeme v běžné krajině vidět např. jen pár jedinců lejska černohlavého, zatímco tudy protáhne 60 tisíc lejsků, je to nepopsatelný zážitek. Když se tu skupina ornitologů zastavila počátkem letošního října, zaznamenala téměř 50 tisíc exemplářů 28 druhů pěvců za čtyři hodiny. Podobným famózním místem, kde se dá sledovat tah ptáků, je Červenohorské sedlo v podhůří Jeseníků, kde počátkem letošního října za tři hodiny protáhlo 15 600 ptáků, z toho třeba 46 skřivanů lesních. Takové počty a doslova proudy ptáků těžko jen tak někde jinde uvidíte.

Shromaždiště jeřábů popelavých

Zpestřením podzimu může být také výlet do nedaleké ciziny. K nezapomenutelným patří shromaždiště jeřábů popelavých. Těmi nejbližšími místy jsou východomadarský NP Hortobágy nebo západně od Berlína ležící oblast Rhin-Havelluch. Ptáci se tu shromažďují před tím, než pokračují dále k jihu. Večerní pozorování několika desítek tisíc troubících jeřábů, přemísťujících se z polí na nocoviště, patří k nejúžasnějším přírodním představením.

Pozorování u rybníků a na polích

Ideálním prostředím jsou vypuštěné rybníky. V době podzimního tahu bahňáků je těch vhodných ale vypuštěno minimum, termín vypuštění pak přichází až pozdě, a na rybnících se zastaví

Tipy na lokality v ČR vhodné k pozorování ptáků na podzim a v zimě.

Modře jsou označeny vodní plochy, hnědě pole, zeleně horské oblasti a oranžově místa k pozorování bahňáků. Mapa je pouze orientační. Více o lokalitách v textu.

- 1 Novomlýnské nádrže
- 2 Lednické rybníky
- 3 Vosecká bouda v Krkonoších
- 4 Červenohorské sedlo v Jeseníkách
- 5 oblast mezi Olomoucí, Kroměříží a Prostějovem
- 6 Vltava v Praze
- 7 přehrada Jesenice u Chebu
- 8 přehrada Skalka u Chebu
- 9 Berounka u Plzně
- 10 Jivanské rybníky na Domažlicku
- 11 Novozámecký rybník u České Lípy
- 12 Nechanická přehrada na Chomutovsku
- 13 přehrada Rozkoš u České Scalice
- 14 rybník Dehtář u Českých Budějovic
- 15 Vrbenské rybníky u Českých Budějovic
- 16 rybníky u Tovačova
- 17 rybníky u Záhlinic

jen opozdilci nebo pozdě protahující bahňáci jako kulík bledý, zlatý nebo koliha velká. Při pozorování na rybnících stojí za to vypravit se i na okolní pole. Tam se vyplatí prohlížet terénní sníženiny po deštích, ale i probíhající polní práce, které lákají řadu druhů ptáků. Při tahu jsou přitažlivá i vyvýšená místa v rovinaté krajině – jakési náhorní planiny, kde táhnou dravci, pěvci i jiné druhy a díky dobré viditelnosti a rozhledu se dají provádět i přesné odečty početnosti. Sami budete překvapeni, kolik kání, pochopí, poštolek a jiných dravců se tak dá napočítat, případně mezi nimi objevit i vzácnější druhy. Ideální dobou je teplejší část dne okolo poledne či po něm a jasné, případně oblačné počasí s mírným prouděním větru. Samozřejmě dobrá určovací příručka nebo zkušený pozorovatel jsou nutným doplňkem takových výprav. Podobných lokalit jsou u nás jistě desítky.

zdržují desítky až stovky kání lesních, pochopi, poštolky a první podzimní piliši nebo káně rousné. Později je možné zastihnout také kulíky zlaté, stovky čejek, ale třeba i kalouse pustovky.

Zima pokračuje, jsou tu vrubozobí

S pokračujícím podzimem a nástupem zimy se u nás objeví další hosté ze severu, mnohem nápadnější než bahňáci. Jsou to vrubozobí a potáplice. Tito ptáci ozvláštňují vodní plochy v zimní krajině, ze které se většina domácích opeřenců vytratila. Na řekách a nádržích se objeví morčáci, turpani, hoholi, hvízdáci, ale i severské husy. Ty dříve přes naše území na podzim a na jaře jen protahovaly, nyní tu i zimují. Jen v případě, že je zima příliš tuhá a většina vodních hladin zamrzne, se přesunou ještě dále k jihu a při oblevě se vrací. Jejich denní rytmus na zimovišti má svoje pravidla. Rozlehlou vodní hladinu nádrží užívají jen jako nocoviště. Přes den se pak v mnohatisícových hejnech vyskytují na polích, kde hledají potravu. Kolem poledního se vrací k vodě, aby se napojily, a znovu odlétají na pastvu, aby se večer vrátily na hladinu. Jejich sledování má velké kouzlo. Najít je během dne v otevřené krajině je bez předchozích zkušeností velice náročné. Ideálním způsobem je přijet k vodě před rozletem hus do polí. Jejich klíny vám pak ukážou směr, kde je v polích hledat.

Vzrušujícím při pozorování husích hejn je nejen možnost přispět odečtením límcovaného jedince k objasnění jeho pohybu Evropou, ale zajímavé je i pozorování vzácnějších druhů, které se mohou mezi husami vyskytovat. Místem, kde se dají vidět s jistotou, jsou Novomlýnské nádrže na jižní Moravě. Kontroverzní dílo minulého režimu hostí v tuto dobu tisíce vrubozobých ptáků téměř všech našich druhů. Vynikají tisíce husí, jejichž ranní rozlet je zážitkem i pro neornitologa, k tomu připočteme morčáky velké a malé, poláky kaho-

ky, hoholy severní, zimující orly mořské, racky bělohavé a o překvapení z jiných druhů nebývá nikdy nouze. Nejlepším pozorovacím stanovištěm je odpočívadlo u zřezadel mezi první (Mušovskou) a druhou (Věstonickou) nádrží, kde se dá odstavit auto nebo sjet na parkoviště těsně na břehu první nádrže a po přejití silnice se vypravit k severnímu břehu Věstonické nádrže, odkud je pěkný rozhled. Podobně se dá zastavit u silnice mezi Strachotínem a Dolními Věstonicemi mezi druhou a třetí nádrží.

K nejvýznamnějším ornitologickým lokalitám v Čechách patří Nechanická přehrada na Chomutovsku – shromažďuje se tu až 25 tisíc vodních ptáků, z nich 10 až 15 tisíc hus polních a běločelých. Další lokality viz mapu.

Zima, ideální období pro začátečníky

Zima je vůbec skvělým obdobím pro začínající ornitology. Ptáčích druhů je u nás méně a jsou člověku mnohem blíže, nejsou tak opatrné a lze je snáze pozorovat. Začít v zimě vám ušetří zmatek z přešle neznámých hlasů a skrývajících se ptáčích těl v husté letní vegetaci. Navíc uvidíte vodní ptáky, kteří se po zámru stěhují blíže k lidem a budou k zastavení na řekách i uprostřed měst. K takovým místům patří prakticky všechny naše toky ve větších městech, jednoznačně však vede Vltava v Praze.

Zima není vůbec špatným obdobím z hlediska ornitologa. Jen je nutné se více obléci a natáhnout si rukavice, aby prsty nezabýly od kovových těl dalekohledů. A i v případě, že panuje počasí, do kterého by psa nevyhnal, můžete zůstat v teple domova a pozorovat opeřence na krmítku za oknem. Když pak náhle přijde jaro, budete připraveni k pozorování daleko většího počtu druhů, které se začnou objevovat doslova den ze dne. ☛

Jesák obecný, Tovačov.

Sám rád navštěvuji oblast střední Hané, táhnoucí se na rozsáhlých odlesněných plochách v trojúhelníku mezi Olomoucí na jih ke Kroměříži a na západ k Prostějovu. V daném trojúhelníku stačí sjet kdekoli ze silnice a nechat se vést polními cestami, zastavovat se na nich a pozorovat okolí z vyvýšeného bodu. V brzkém podzimě se zde

www.birdphoto.cz

Foto: L. Vogeltanz

Ptáci zemědělské krajiny – téma, které jsem si vybral pro tuto dvoustranu. Proč?

Protože klesající populace většiny těchto druhů je alarmující, a je tedy aktuálním problémem. Protože toto téma zatím nebylo v rubrice Objektivem ztvárněno. Protože disponuji poměrně bohatým fotoarchivem druhů zemědělské krajiny.

Čtyři z vybraných snímků v podstatě vznikly jako fotografické „momentky“. Pouze zajímavější záběr chřástala polního se opravdu za moment pořídit nedal. Již několikáté jaro se snažím pomocí různých způsobů vábení přesvědčit nabuzeného samce chřástala, aby mi v nízkém večerním skoro protisvětle zapózoval. I když je v našem regionu chřástalů relativně dostatek, ne každý je ochotný s vámi spolupracovat. Výsledek posuďte sami. Poradím vám – stačí být ve správnou dobu na správném místě, mít štěstí a splnit dalších nejméně deset podmínek – a máte vysněnou fotografii.

Aktivněji se fotografování věnuji zhruba deset let. Protože tento koníček se postupně přidal k již od dětství provozované ornitologii, zaplňují většinu mého fotoarchivu snímky z ptačí říše. Každopádně oba tyto „koně“ může člověk provozovat pouze s nesmírným pochopením rodiny.

Všechny záběry, včetně titulní strany s brkoslavem, vznikly na území ČR, v blízkém okolí mého bydliště a fotografickou technikou značky Canon.

Krutihlavovy hlavolamy

aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

Milé děti, tak už tu máme zase podzim. Vám skončily prázdniny a mně doba hnízdění a nabírání sil před odletem na zimoviště. Když jsem s mojí ptačí paní vyvedl mláďata, zalezl jsem si jednoho deštivého dne do dutiny ve staré jabloni, která roste v opuštěném sadu v mém revíru, a lámal jsem si hlavu nad hlavolamem pro vás. Až jsem z toho usnul a zdál se mi sen o tom, jak jsem sezval své kamarády a zahráli jsme si na schovku v domku sadaře:

Někteří mí kamarádi využili svého maskování a jiní se schovali do šifry svého hlasu. Najdete mé kamarády? Je jich osm. Ta jabloň je asi kouzelná, neboť mi do snu přičarovala i dva ptáčky, kteří v mém revíru vůbec nebydlí. Poznáte, kteří to jsou?

Mám pro vás nápovědu v podobě čtyřsměrky. Je v ní nejen moje rodové jméno, ale i rodová jména všech osmi kamarádů. Začněte luštit v levém horním rohu a další písmenko z rodového jména bude ve vodorovném nebo svislém směru. Až vyškrtáte všechna jména, poskládejte zbývající písmena do tajenky a získáte jméno poslední.

K	S	I	H	L	A	V	K	U
R	U	T	K	U	O	Č	A	K
K	N	E	A	B	A	K	L	K
O	V	T	Č	I	A	T	E	Ř
Z	O	B	E	C	D	C	P	E
Ý	R	O	R	A	K	L	E	E
S	R	Á	K	O	S	N	Í	K

Než doletím do Afriky, tak nás jistě všechny najdete. Budu rád, když mi pošlete řešení.

V opuštěném sadu jsem se dostal do velkého nebezpečí. Když jsem vylétl ze své dutiny, chodili tam lidé s plány v ruce a dohadovali se o tom, co vykácet a kde co postaví. Až se mi zježila peříčka na hlavě a poklesla křídélka. Ještě jsem zvedl a roztáhl ocas, abych byl hrůzostrašnější a kroutil hlavou, co mi síly stačily. Odešli. Celou zimu se budu v Africe obávat o svůj domov s kouzelnou jabloní, která mi darovala dnešní hádanky pro vás. Ale tou největší hádankou je, jak vysvětlit lidem, aby nekáceli staré stromy. Pomůžete mi, prosím, najít řešení, aby lidé věděli, proč jsou staré stromy, stromořadí i sady v krajině důležité? Budu rád, když mi o svých zkušenostech pošlete zprávu. Já vám na oplátku pošlu pohled z Afriky. A tři vylosování, kteří připojí i správná jména osmi kamarádů z obrázku, dostanou CD s nahrávkami ptačích hlasů a zvuků přírody od Pavla Pelze.

Váš Krutihlav

Autorem obrázků je Jan Budínský z Plané u Mariánských Lázní, kterému za správné řešení hlavolamů z minulého čísla posíláme CD „Rok v přírodě“.

Stránku připravili Vladka a Vojta Sládečkovi

Ulet VIII. - Sen

Uaaa-já letím!

To byl dneska zase
den... to se mi.... klížejí...
.... oči....

Na co myslíš, divná huso?
Zrní ti nejede?

Ale...
to nic.

Co chceš?
Taký už je
půlka srpna.

Brr! To je ale
po ránu kosa!

Neproletíme
se?

Šestnáctýho srpna.
Aaaa...

Do háje! Kolikátýho
dneska je?

Gagagagaga!

Nestřílajte,
já nejsem husa!
I když... za těchto
okolností nechci být nejspíš
ani člověk. Ach jo...

Se ti ani nedivím
kámo.

Počkej času jako husa klasu. Teď přichází chor a lov...

Foto: T. Bělka (birdphoto.cz) – lejssek šedý

Změna klimatu a ptáci

Zdeněk Vermouzek

Za posledních deset let postihly střední Evropu dvě velké povodně, větrné smrště, sněhové kalamity, ale i nebývale horká a suchá léta. Jde jen o dočasné výkyvy, nebo skutečně nastává tolik diskutovaná změna klimatu? A pokud ano, jak se s ní vyrovnají ptáci, rostliny a vůbec celá příroda?

Co je změna klimatu?

Skutečností je, že klima na celé planetě se mění, otepluje se. To ale platí o Zemi jako celku, na různých místech planety může docházet k často protichůdným jevům – zatímco někde je oteplení obrovské, jinde mohou vést změny v proudění vzduchu a mořské vody i k místnímu ochlazení. Zásadní skutečností, která by nás neměla nechat zcela lhostejnými, je, že rozsah a tempo současných a očekávaných změn nemají v geologické historii Země obdobu minimálně od třetihor. Navíc mezi valnou většinou klimatologů panuje shoda, že člověk má na tyto změny prokazatelný a významný vliv.

Klima na Zemi nebylo nikdy zcela stálé, a nešlo vždy jen o dlouhé teplejší nebo chladnější úseky, jako byly například doby ledové. Jen v nedávné historii Evropy se vystřídal teplý vrcholný středověk a tzv. malá doba ledová. V 9. až 11. století bylo v Evropě průměrně o 1 °C tepleji než dnes a Grónsko bylo trvale obydlené a pásł se tam dobytek. Od 14. století se začalo ochlazovat a chladnější perioda, kdy například Vltava zamrzala na celou zimu tlustou vrstvou ledu, trvala až do 19. století. V posledních asi dvou stech letech se začíná oteplovat, napřed pozvolna, časem ale stále rychleji. Teplota v Evropě vzrostla v průběhu 20. století o 0,8 °C, čemuž odpovídá posun izoterm severovýchodním směrem asi o 1 km za rok.

Oteplení, které je pro celou Zemi pro rok 2100 odhadováno pomocí složitých matematických modelů, předpovídá nárůst teploty mezi 1,4 °C a 5,8 °C. Zatímco první hodnota nemá obdobu v posledních 10 tisících letech, tepleji o skoro šest stupňů bylo na Zemi naposledy ve třetihorách, tedy před 5 až 10 miliony let. Nejzávažnější skutečností je ale rychlost současných změn. Pokud se klima v minulosti měnilo, dělo se tak v řádech

desetitisíců až statisíců let a ne téměř doslova z roku na rok. Odhadovaný nárůst globální teploty do roku 2100 předpokládá oteplení o 0,1 °C až 0,2 °C za desetiletí, přitom nejrychlejší známé změny probíhaly rychlostí 0,005 °C až 0,01 °C za desetiletí. Aktuální vývoj tedy až 40× přesahuje vše, čemu by mohly být současné živočišné i rostlinné druhy přizpůsobeny.

Jak mohou ptáci reagovat?

K jakýmkoli změnám prostředí jsou nejcitlivější druhy *stenoekní*, tedy takové, které mají velmi vyhraněné nároky na své prostředí. Bez ohledu na to, zda jde o rostliny či živočichy, dopadne změna klimatu nejtvrději na endemity, žijící na velmi malém území, často na ostrovech bez možnosti úniku, na hibernující druhy, pro jejichž zimní (či letní) spánek nebudou nastávat potřebné podmínky, a na horské a polární druhy, jejichž prostředí se vlivem oteplování drasticky zmenší nebo zcela ztratí.

Dochází-li k takovým změnám v životním prostředí, že překračují ekologickou toleranci některého druhu, má takový druh dvě možnosti, jak se se změnami podmínek vypořádat. Může se jim buďto přizpůsobit, nebo uniknout – změnit svůj areál rozšíření. Skutečné genetické přizpůsobení (adaptace) nepřichází zřejmě v úvahu, protože na něj nebude dost času. Již předcházející změny klimatu ve čtvrtohorách neumožnily evoluční adaptaci a druhy pouze měnily své areály rozšíření. Pokud se tedy druhům nepovede dostatečně rychle následovat měnící se klima, mohou v rozsáhlých oblastech, nebo i zcela, vyhynout.

V roce 2007 vyšlo přelomové dílo, Klimatický atlas hnízdících ptáků Evropy (A Climatic Atlas of European Breeding Birds). Jeho autoři pomocí pouhých tří bioklimatických faktorů celkem přesně modelují jak současné rozšíření druhů v Evropě, tak zejména očekávané změny v rozšíření do konce tohoto století. Vyhlídky nejsou příliš radostné. Celkové areály rozšíření druhů v Evropě se zmenší

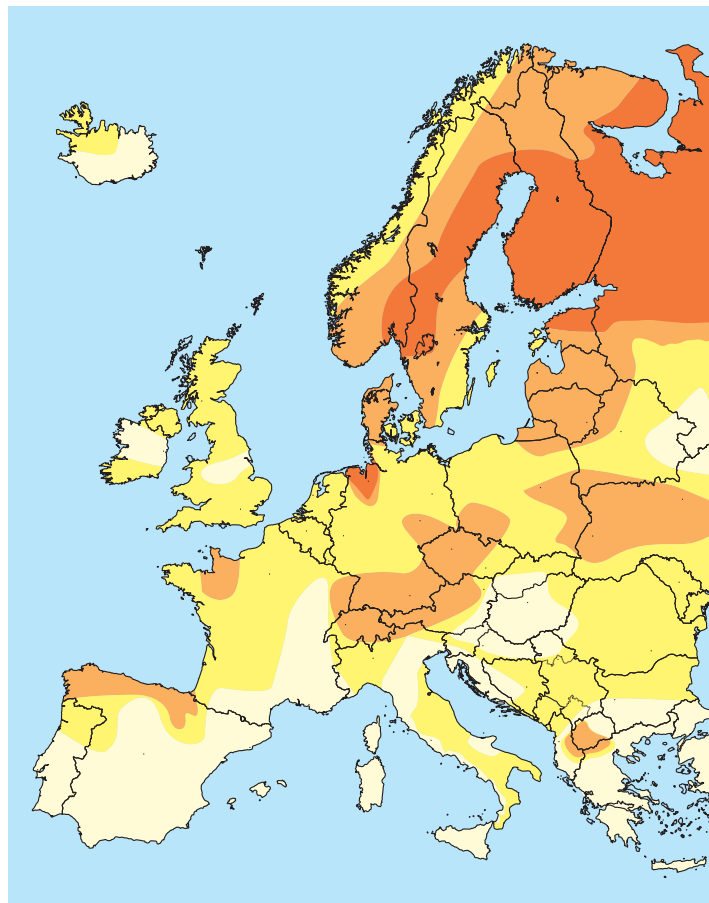
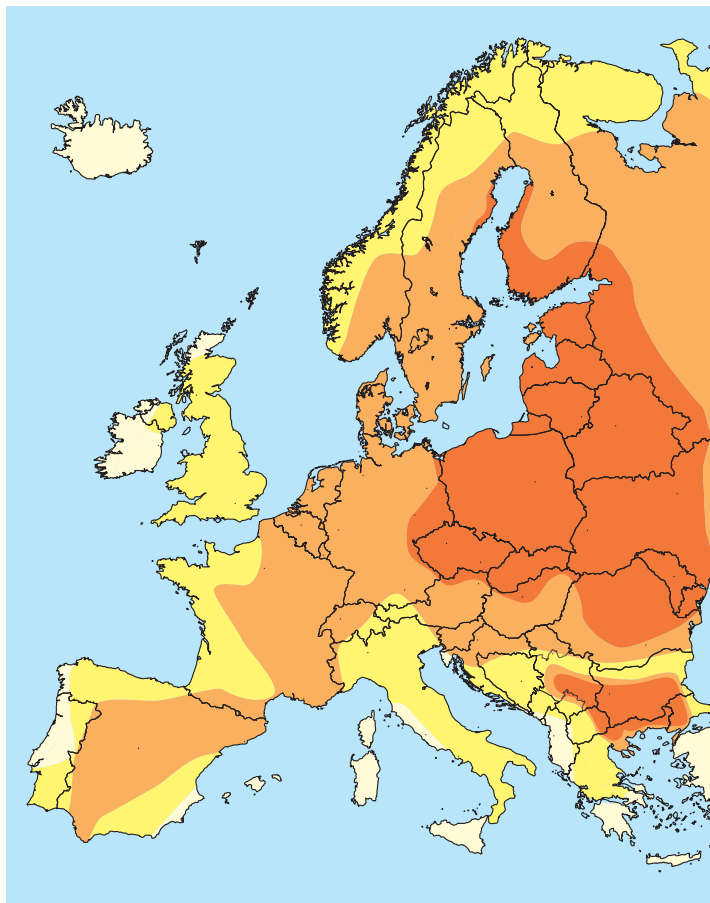
na asi 80 % současného stavu a nové areály se s těmi současnými budou překrývat z méně než poloviny. Celkově se tak sníží množství druhů žijících na určitém místě. Většina druhových areálů se posune na severovýchod o několik set kilometrů, v některých případech i přes tisíc kilometrů. Uvedené odhady platí ale jen za předpokladu, že všechny druhy zvládnou kolonizovat všechny nově vhodné lokality. Řada druhů má omezenou schopnost šíření, takže se předpokládá, že vymřením v Evropě bude ohrožena až čtvrtina všech současných druhů.

Skutečné změny se od těch předpovězených budou jistě lišit, jejich základní směr je ale jasný. Kdy k nim dojde, odhadují různé klimatické scénáře v rozmezí 70 až 200 let. A jaký bude vývoj potom, si netroufá odhadnout nikdo, v horším případě mohou změny pokračovat ještě dále.

Co již víme

Změna klimatu je skutečností současného světa, jejíž působení na ptáky, jejich rozšíření a chování prokazuje řada studií zejména z posledního desetiletí. Ukazuje se přitom, že předpovědět dopředu, jak bude který druh na změněné podmínky reagovat, je při složitosti přírodních systémů nemožné. Příkladem může být birazním způsobem snížená hnízdní úspěšnost chaluh velkých popsaná v čísle 1/2009 Ptačího světa.

Zřejmě nejrozšířenější, nebo alespoň nejviditelnější změnou ptačího chování je úspěšný návrat tažných druhů ze zimovišť, způsobené vyššími jarními teplotami.

Druhové bohatství ptáků v Evropě | Předpokládá se, že oblast největší druhové pestrosti se do konce tohoto století přesune ze střední Evropy několik set kilometrů severovýchodním směrem. Předpokladem ovšem je, že se všechny druhy zvládnou rozšířit do všech míst s příhodným klimatem. Zda například zvládnou kolonizovat Island.
Huntley et al. 2007: A Climatic Atlas of European Breeding Birds.

Ptáci přilétají dříve | Srovnání přiletů 37 druhů na jižní Moravu v letech 1881 až 2001 prokázalo, že v letech s teplejším jarem přilétají ptáci zimující v jižní Evropě dříve, zatímco přilet druhů zimujících na jih od Sahary, jako např. lejska šedého (viz foto na str. 16), se nemění.
Hubálek 2004, Folia Zoologica 53/3.

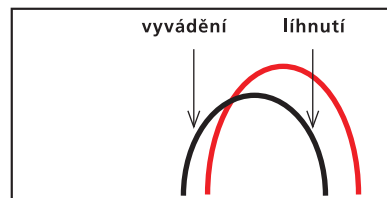
Foto: T. Bělka (birdphoto.cz)

Změna migrační strategie | Počet zvonků zelených zimujících ve Finsku vzrostl za posledních 40 let 6x, současně ale ubylo zimujících zvonků v severním Německu.
Lehikoinen et al. 2006, Birds and Climate Change.

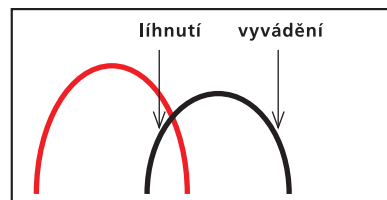

Foto: T. Bělka (birdphoto.cz)

PŘED ZMĚNOU KLIMATU

PO ZMĚNĚ KLIMATU

Černá linie symbolizuje potřebu potravy pro mláďata na hnízdě, červená dobu výskytu housenek. Černé šipky označují střední datum líhnutí resp. vyvádění.

Koňadry mají méně potravy pro mláďata | Načasování hnízdění sýkory koňadry bylo doposud takové, aby se doba těsně před vyváděním mláďat, kdy potřebují nejvíc potravy, přesně kryla s nejvyšším výskytem listožravých housenek. Housenky se nyní v reakci na oteplení vyskytují o dva týdny dříve, zatímco sýkory své hnízdění uspíšily jen minimálně. V době vyvádění tak nemají rodiče pro mláďata dostatek krmení. *Visser et al. 2004, Birds and Climate Change.*

Foto: I. Mikšík (natureblink.com)

Rákosníkům prodloužení hnízdní sezóny prospívá I

Doba začátku hnízdění rákosníka obecného se mezi lety 1970 a 2006 posunula výrazně dopředu. Konec hnízdní sezóny se ale nezměnil, takže ptáci mají více času na opakování hnízdění po neúspěchu. To by, spolu s vyšší hnízdní úspěšností v teplých letech, mělo vést k celkovému posílení populace. Otázkou ale je, jaké faktory působí na rákosníky na zimovištích v jižní Africe. *Halupka et al. 2008, J. of Avian Biology 39/1.*

Dřívější návraty se týkají hlavně druhů, které zimují v Evropě nebo ve Středomoří a jejichž tahové chování je do značné míry řízeno aktuálním počasím na zimovišti. U mnoha druhů se posunuje hranice zimování severněji, takže druhy dříve tažné u nás začínají zimovat. U dálkových migrantů, kteří zimují v Africe na jih od Sahary, není situace tak jednoznačná. I když odlétají ze zimovišť stále stejně, zvládají alespoň někteří přizpůsobit rychlost tahu počasí a navracejí se na hnízdiště dříve.

Řada druhů, tažných i stálých, již dnes začíná s hnízděním dříve, což většinou vede k prodloužení hnízdní sezóny. Ne vždy se tím ale zvyší i hnízdní úspěšnost, protože posun začátku hnízdění nemusí být dostatečný pro zachování synchronizace mezi dobou hnízdění a dobou největšího výskytu potravy.

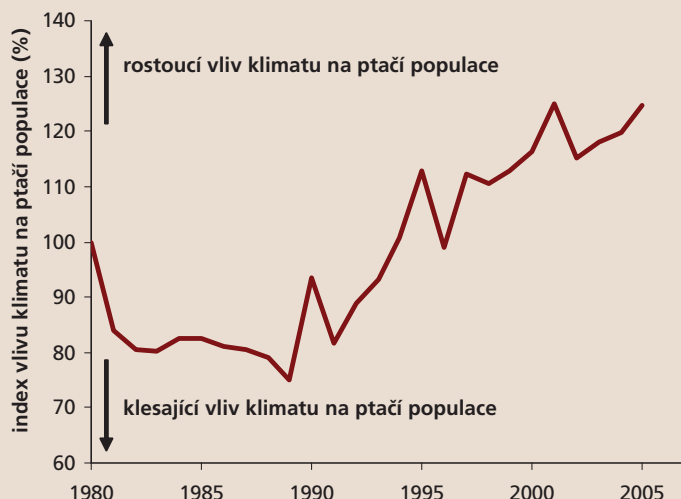
Několik studií z poslední doby se zabývá otázkou, zda jsou předpoklady „klimatického atlasu“ správné a zda k předpovězeným změnám již dochází. Podle údajů Jednotného programu sčítání ptáků již u nás ubývají druhy, které mají centrum rozšíření severně od České republiky, a naopak mírně přibývají druhy jižní. V celoevropském měřítku je tomu podobně.

Jiný směr výzkumu zjišťuje, do jaké míry různé živočišné skupiny stíhají následovat změny klimatu. Ukazuje se, že společenstva ptáků zdaleka nezvládají „držet tempo“ se zvyšováním průměrné teploty. Ptáci za teplotou zaostávají zhruba o 200 km.

Máme-li z dostupných vědeckých podkladů vyvodit nějaký závěr, je zcela zřejmé, že klimatické změny již na ptáky působí. Tento vliv nabývá na významu zvláště v posledních 15 letech a dá se očekávat, že změny budou čím dál větší. Současné poznatky jsou přitom značně útržkovité a k plnému pochopení všech procesů, ke kterým v přírodě dochází, máme ještě hodně daleko.

Má smysl chránit ptáky?

Po přečtení výše uvedeného napadá člověka otázka, k čemu jsou všechny snahy o ochranu přírody, tedy nejčastěji o zachování současného rozšíření druhů, když v blízké budoucnosti může být vše docela jinak. Výskyt

Evropský klimatický indikátor | Tým evropského monitoringu běžných druhů ptáků prokázal, že v celé Evropě ubývají druhy, u nichž se to vzhledem ke změně klimatu předpokládá, a přibývají ty, které by přibývat měly. Kombinací těchto údajů je indikátor vlivu změny klimatu na ptáky, který ukazuje rychlý nárůst významu tohoto fenoménu zhruba od 90. let minulého století. *Gregory et al. 2009, PLoS ONE 4/3.*

druhů bude určovat měnící se klima, jehož stále silnější vliv již pozorujeme, a se kterým nic nenaděláme.

Změna klimatu je výzvou, která by mohla (a měla) vést ke změně přístupu k ochraně přírody. Bude nezbytné mnohem pečlivěji hodnotit priority, významným kritériem při hodnocení druhů by měla být jejich citlivost ke klimatickým změnám. Systém chráněných území bude třeba přehodnotit tak, aby směřoval k celkové ochraně krajiny, aby zajistil vytváření těch typů prostředí, jejichž současné rozšíření je malé, a aby tak umožnil šíření druhů do míst s pro ně vhodným klimatem – do vyšších poloh a severovýchodním směrem. Mezi takto vznikajícími ekocentry není třeba budovat koridory, co je koridorem pro jeden druh, může být bariérou pro jiný. Chráněná území musí ale tvořit systém tzv. *stepping stones*, mozaiku různých velikých území s různými typy prostředí dostatečně blízko sebe, aby se mezi nimi mohli ptáci volně šířit.

Významná ptačí území (IBAs) v Africe | Modely změn areálů ptačích druhů v subsaharské Africe prokázaly velký význam soustav chráněných území, navržených podle jednotných kritérií. Přestože očekávané změny ve složení společenstev na různých místech jsou veliké (změna více než 50 % prioritních druhů ve 42 % IBAs), pro 90 % prioritních druhů zůstane vhodná klimatické podmínky alespoň v jedné z IBAs, které byly pro tento druh navrženy. Síť IBAs, navržená BirdLife International, tak bude hrát klíčovou roli při zmírnění dopadů změny klimatu na biodiverzitu v Africe.

Hole et al. 2009, Ecology Letters 12.

K úspěšnému provádění takovéto komplexní ochrany druhů a stano-
višť je nezbytná opravdu široká spolupráce od vědců přes úředníky po všechny lidi žijící a hospodařící v krajině. Nejde totiž jen o pár druhů ptáků – daří-li se chránit ptáky jako vlajkovou skupinu organismů, spolu s ní se daří chránit i velikou řadu mnohem méně nápadných živočichů a rostlin. I proto bychom neměli na ochranu ptáků v nastávajících klimatických změnách rezignovat, ale měli bychom ji opřít o nejnovější vědecké poznatky, přesně stanovit, co je důležité a co ne, a tomu důležitému se pak věnovat s plnou silou. 🐦

Dvě výročí Františka Hejla

Na letošní rok připadají dvě výročí jednoho z nejzajímavějších československých ornitologů: čestného člena ČSO Františka Hejla-Mračovského. Narodil se před 100 lety ve Vídni, ptáky a nás všechny opustil o 80 let později. Jeho neuvěřitelně pestrý život, stejně jako rozsah zájmů a zásluhy o československou ornitologii se na těchto pár řádků nemohou vejít. Osobně se stýkal s několika generacemi našich ornitologů – od V. Čapka, J. Jirsíka, O. Kadlece, hraběte B. Kinského, J. Hanzáka, W. Černého přes F. Matouška, Z. Kuxe, S. Svobodu až po K. Hudce. Nezapomenutelná je jeho desítky let trvající práce na Moravské ornitologické stanici v Přerově – knihovnu zde vedl a úspěšně rozšiřoval přes 40 let. Při své sbírkové činnosti objel snad všechny školy na Moravě a podařilo se mu získat cenné preparáty ptáků (dokladů o výskytu). Zachránil také řadu jedinečných sběrů E. Holuba, které nezištně věnoval Africkému muzeu v Holicích (později byl odměněn zlatou

Foto: J. Chytil

F. Hejla-Mračovský se stává čestným členem ČSO, duben 1989.

medailí Dr. E. Holuba). Ornitologický záběr Františka byl renesančních rozměrů: fenologie, faunistika, oologie, hnízdní biologie, kroužkování, sokolnictví, ochrana ptactva, heraldika a filatelie s ornitologickými náměty, historie ornitologie, bibliografie, organizace řady ornitologických výstav a konferencí. Zásadní byl jeho podíl na vydávání svého času našeho jediného ornitologického periodika, Československého (později Moravského) ornitologa (a ještě později Zpráv MOS), a to často i za cenu osobních obětí. Škoda že nestihl zpracovat zamýšlenou historii československé ornitologie – byl určitě nejpovolnější z povolání. Ale při jeho vytížení není divu. Byl aktivním členem Sokola (a držitelem zlatého Tyršova odznaku zdatnosti), intenzivně sbíral materiály o Masarykovi, Štefáníkovi a českých legiích, které byly využity na výstavě o české státnosti v roce 1990 v Brně. Svůj rodinný život doslova obětoval ornitologii, především ochraně ptáků, které miloval a jimž zůstal věrný do konce svého neskutečně bohatého života..

☛ | Josef Chytil

Co má na starosti zemědělský koordinátor ČSO?

Zemědělská krajina tvoří více než polovinu rozlohy České republiky. Na rozdíl od lesa se změny v zemědělském hospodaření mohou významně projevit i během několika let. Jak dokládají výsledky monitoringu běžných druhů ptáků i nejrozumnějších studií, dochází právě v evropské zemědělské krajině k největšímu poklesu biodiverzity. Hlavním viníkem je intenzivní zemědělská činnost, ale polní ptactvo ohrožují také změny klimatu, rozmach pěstování biopaliv, zalesňování nebo zástavba krajiny. Zemědělskou činnost v Evropě vymezuje zejména Společná zemědělská politika. Proto se BirdLife International i její národní partneři snaží prosadit takovou reformu této politiky, která bude zemědělce podporovat ve vytváření tzv. veřejných hodnot, jako jsou biodiverzita nebo zdravé životní prostředí.

Projekt Zemědělství a rozvoj venkova byl v ČSO zahájen v roce 2003. Významnou součástí projektu je aktivní spolupráce s ostatními partnery v Evropě v rámci pracovní skupiny pro zemědělství (tzv. Agriculture Task Force). Jedná se zejména o výměnu zkušeností s fungováním zemědělských dotací v Evropě nebo o přípravu a využívání strategických dokumentů, např. nové vize Společné zemědělské politiky po roce 2013 nebo pozičního dokumentu k problematice biopaliv. Pracovní skupina se schází dvakrát ročně, nejčastěji v Bruselu, kde je možnost oslovit úředníky v evropských institucích.

Také na národní úrovni je nutné úzce spolupracovat se státní správou, především při tvorbě nejvýznamnějších dokumentů ovlivňujících způsoby zemědělského hospodaření, jako jsou Program rozvoje venkova nebo nový model zemědělských dotací po roce 2013 připravovaný Ústavem zemědělské ekonomiky a investic. Díky podpoře MZe a MŽP mohl být v roce 2009 na třech farmách v produkčních oblastech zahájen pilotní projekt, v rámci kterého zkoušíme v praxi dvě nová opatření na orné půdě a monitorujeme jejich přínos pro polní organismy. Možnosti ochrany ptáků představují na společných setkáních nebo prostřednictvím letáků i samotným zemědělcům. Úspěšně se rozvíjí také spolupráce se Svazem ekologických

Foto: V. Zámečník

Načasování, způsob nebo rychlost kosení patří mezi obvyklé podmínky hospodaření stanovené dotačními tituly.

Foto: V. Zámečník

Při ohrožení spoléhají čejčí kuřata na své ochranné zbarvení. Proti těžké technice jim ale nepomůže.

zemědělců PRO-BIO a Bioinstitutem, o. p. s., které podporují ekologické zemědělství. Jako člen pracovní skupiny tvořené zástupci MŽP, MZe, AOPK a Jihomoravského kraje se podílím na aktivitách, jejichž cílem je vytvořit vhodné podmínky pro návrat dropa velkého na tradiční hnízdiště na Znojmsku. K tomu by měla pomoci nejen nově připravovaná opatření na orné půdě, ale také převod státních pozemků do pronájmu k obhospodařování místní ZO ČSOP Kněžice, který právě řešíme. V roce 2008 jsem společně s našimi největšími znalci bahňáků připravil monitoring hnízdění čejky chocholata v České republice, do kterého se zapojilo 35 mapovatelů s výsledky z více než 105 lokalit. Monitoring pokračoval i letos a jeho výsledky budou využity ke zpracování návrhu ochrany tohoto druhu na orné půdě.

Vaše podněty nebo případné dotazy k projektu zasílejte na zamecnik@birdlife.cz. ☛
Václav Zámečník, zemědělský koordinátor ČSO

Protihlukové stěny nemusí přinášet smrt

Součástí dnešních dálničních nebo rychlostních komunikací jsou protihlukové stěny, které bývají instalovány z betonových prefabrikátů, hliníkových polí nebo z průhledných plastových desek. Průhledné stěny se instalují především na mostech z důvodu co nejnižší zátěže. Mostní konstrukce bývají nad vodotečemi lemovány většinou vzrostlou zelení. Přerušením liniového porostu dochází k narušení letových tras ptáků, ať již během tahu nebo při běžném sběru potravy.

Při stavbách se vychází z mírně nesrozumitelné metodiky ministerstva dopravy, která stanoví, že *transparentní čiré plochy stěnových výplní ze skla, polykarbonových nebo akrylátových desek, které jsou dodány s dodatečně vypiskovanými vodorovnými nebo svislými pásy, případně drobnými plošnými rastry, musí být opatřeny čítnými nálepkami (náštíkem) siluet letících dravých ptáků velikosti min. 500/350 mm umístěnými v pravidelných vzdálenostech v počtu 3 ks/m².*

Žluna zelená jednou z obětí nárazu do průhledné stěny.

V roce 2008 probíhaly dokončovací práce na stavbě dálnice Ostrava Koblov-Bohumín, kdy byly na 0,6 km a 0,4 km dlouhých úsecích v k. ú. Antošovice instalovány plexisklové protihlukové stěny. Za sledované období 25. 5. až 30. 9. 2008 zde byl zaregistrován úhyn 20 pěníc černohlavých, 17 kosů, 16 koňader, 13 brhlíků, 9 vrabců polních, 8 strakapoudů velkých, ale např. i 2 kukaček a 4 ledňáčků. Celkem se jednalo o 180 ptačích jedinců 41 druhů – to vše na jednom kilometru protihlukových stěn! Je pravděpodobné, že úhyn mohl být ještě větší, protože část mrtvolek zlikvidovali predátoři (kočky, poštolky, kuny). Ačkoliv byly protihlukové stěny kouřově zbarvené, docházelo zde k silnému zrcadlovému efektu a ptáci do stěn běžně naráželi a hynuli.

Instalace bílých pásků o šířce 3 cm s mezerou 10 cm na protihlukovou stěnu.

S realizátorem stavby bylo dohodnuto již stojící stěny zneprůhlednit – opatřit je polepem bílými pásky o šířce 3 cm s mezerou 10 cm. Postupným polepováním docházelo k snižování počtu uhynulých ptáků a po ukončení polepu úhyny zcela ustaly. Pravděpodobně se jedná o první případ detailního vyhodnocení podobného opatření u nás. Úsek dálnice byl sledován i v roce 2009 a lze konstatovat, že ani během jarního tahu, ani v období hnízdění zde k úhy-nům ptáků nedochází.

Podobná metoda byla aplikována i na úseku dálnice Lipník-Bělotín, kde byly lepeny fólie tvořené pěti pásky, čímž se výrazně zvýšila produktivita práce. Svislými pásky byla polepena i průhledná stěna na Mostě Legii v Přerově. Na obou těchto místech, kde původně docházelo k úhy-nům, po aplikaci polepu nárazy ptáků skončily.

Jiným způsobem, jak zneprůhlednit protihlukové stěny, je opatření celoplošným nátěrem. Tato metoda byla použita na mostní estakádě obchvatu Českého Těšína, kde původně průhledná stěna přetínala linii vzrostlých stromů. Stěna byla natřena antigrafitovým nátěrem, ten se však po roce provozu začal odlepovat. Oprava sice splňuje požadavek na neprůhlednost, stránka estetická je ale značně diskutabilní.

Získané zkušenosti lze shrnout do následujících bodů:

1. V rámci projektu je třeba zvážit nutnost instalace průhledných stěn.
2. Průhledné stěny je třeba opatřit pásky šířky 3 cm v rozestupech 10 cm, nejlépe vypiskovanými před vlastní instalací.
3. Nepoužívat polep siluetami dravců (tato metoda není efektivní).
4. Dodatečný polep pásky je trvanlivější než antigrafitové nátěry.

Závěrem mohu konstatovat, že jako ekologický dozor jsem se setkal vždy s pochopením zhotovitele stavebních prací. Výsledkem této spolupráce biologa a technika je zachování života ptáků kolem dálnice. | Jan Mayer

Sýček obecný, druh mizející z naší přírody.

Duté sloupy elektrického vedení – nebezpečná past pro sýčky

Na úbytku sýčka obecného se mohou podílet duté sloupy elektrického vedení. Konstatují to autoři rozsáhlé monografie o sýčkovitých: D. Van Nieuwenhuyse et al. 2008: *The Little Owl: Conservation, Ecology and Behavior of Athene Noctua*. Cambridge University Press. Autoři zde uvádějí výsledky několika šetření – např. v západní Francii bylo při kontrole 32 sloupů nalezeno 8 uhynulých sýčků, v oblasti Ile-de-France bylo ve 305 sloupech nalezeno 13 mrtvých sýčků. Podobné typy sloupů jsou běžně používané také u nás. Betonové sloupy elektrického vedení jsou duté, dutina na vrcholu se nezakrývá. Otvor na horním konci sloupu má rozměr kolem 10 cm, svislé stěny jsou zcela hladké, otvor se dolů mírně rozšiřuje. Je zřejmé, že ptáci, kteří do otvoru vlezou, mohou mít velké problémy dostat se ze svislé hladké 8–10 m hluboké díry ven. Vzhledem k tomu, že tyto sloupy se nacházejí jak ve volné krajině, tak v intravilánech obcí, mohou i u nás pro sýčka představovat vážné nebezpečí. Zakrytí otvorů na sloupech je technicky i finančně nenáročné a bylo by velmi potřebné jej u nás prosadit.

| Václav Hlaváč

Úhyn rorýsů v okapovém kotlíku

Na otřesný případ úhynu rorýsů mne letos upozornil školník Základní školy Malá Dlážka v Přerově. Při čištění okapových kanálů kolem budovy školy našel koncem května v jednom z nich dva mrtvé a jednoho živého rorýse. Živého vypustil, ale po několika dnech jej opět našel v téže okapovém kanálu. Společně jsme se vydali na místo začátkem června a v síťce uvedeného okapového kanálu byl zase jeden mrtvý rorýs. Šlo již o pátého a všichni byli nalezeni v téže okapovém kanále. Byl to však jediný okapový svod s plechovým kotlíkem, do kterého je sváděna dešťová voda ze dvou okapů. Vše tedy nasvědčovalo tomu, že rorýsi při hledání

hnízdíšť pronikli do kotlíku, z něhož se nedostali zpět a okapovou rourou sklouzli do sítě okapového kanálu, kde uhynuli.

Na základě tohoto zjištění jsem kontaktoval odbor životního prostředí přerovského magistrátu, který ochotně zařídil opravu plechového kotlíku, aby se do něj rorýsi již nemohli dostat.

Teprve s odstupem času jsem si uvědomil, že i minulé jaro létalo několik párů rorýsů kolem okapů této školy, ale potom zmizeli. Všichni pravděpodobně skončili v kanále. I přes relativně dobrý konec tohoto případu se neodvážuji odhadnout, kolik podobných kotlíkových pastí existuje.

✎ | Jiří Šafránek

Okapový svod s plechovým kotlíkem.

Rorýs uhynulý v okapovém kotlíku.

Rorýsi, pozor na poštolky!

Ani našemu zateplenému činžáku se nevyhnul zájem strakapoudů. V polystyrenové fasádě vysekali několik otvorů, které byly po čase zamazány cementovou směsí. Vrátili se, a tentokrát odstranili víčka k větracím průduchům těsně pod střechou. Tam jejich činnost nikomu nevdala, takže vytvořili asi deset šachet pro zimní přespávání. Na jaře část dutin obsadili vrabci, byli však brzy vyhnáni rorýsy. Večerní ukřičené míhání hejna svišťounů mě inspirovalo k akci.

S finanční podporou magistrátu města Zlína jsem vyrobil pět budek pro rorýsy podle vlastního návrhu. Vlety byly vyřezány vpředu i zboku, aby si ptáci mohli vybrat. Horní dva vlety jsem odzátkoval těsně před přiletem rorýsů, zbylé spodní měli k dispozici vrabci. Všechny budky byly instalovány na stěnu 25 m vysoké budovy. Hned v prvním roce obsadili rorýsi jednu budku, v roce 2006 již tři, v roce 2007 čtyři, v roce 2008 všech pět budek. Domovník svévolně jednu budku vyhodil („aby nespadla“), takže letos bylo ve čtyřech budkách celkem sedm obsazených komor. Neobsazené komory využívali kromě vrabců také rehci domácí a podle trusu i netopýři. Na této budově hnízdí v plastovém kanystru poštolky obecné, které zapříčinily, že z původních pěti párů vrabců hnízdí dnes jen jeden.

Při kontrole budky poštolky s šesti mláďaty jsem 8. 6. 2009 v hnízdě kromě hrabošů a myšice temnopásé našel dva dospělé rorýsy. Na terase a střeše potom sedm vysušených křídel dříve ulovených rorýsů. V rozích bylo nafoukané peří pouze z rorýsů, jejichž počet jsem odhadl mezi deseti až patnácti kusy.

Podle množství peří nepocházeli rorýsi jen z místního zdroje. Jednou jsem samce poštolky viděl letět směrem k domu vzdálenému 2 km, kde rorýsi hnízdí v průduších o průměru asi 8 cm. V letu jsem poštolku nikdy rorýsy pronásledovat neviděl. Že by jich tolik chodilo zraněných po zemi, je nereálné. Poštolka pravděpodobně vytahuje rorýsy z hnízdních šachet, podobně jako z vletových otvorů mláďata jirčiček, jak jsem mnohokrát

pozoroval. Do otvoru budky hlavu nestrčí, musí tedy číhat, až rorýs vykukne před vzletem nebo sedí v otvoru a volá na partnera. Jelikož v žádné ze sedmi obsazených komor nebyla uhynulá mláďata, přežil vždy alespoň jeden dospělý pták, který mláďata odchoval. I tak ale budu přes zimu řešit dilema, zda budku pro poštolky odinstalovat, abych dal větší šanci rorýsům.

✎ | Karel Zvářal

Foto: K. Zvářal

Budka pro rorýsy tvoří tři komory umístěné nad sebou s vletovým otvorem 4 x 6 cm v úrovni dna. Výška komory je 12 cm, délka 26 cm, hloubka 15 cm.

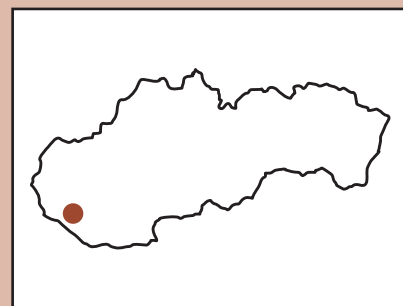
Foto: Š. Benko

Hrušovská zdrž na Dunaji

– přehrada, kde mráz prohrává boj s ptáky (nikoliv s ornitology)

Jozef Ridzoň • překlad Barbora Kaminiecká

První roky svého pobytu v Bratislavě jsem si pozorování ptáků příliš neužil. Po přestěhování z Oravy mě pozorování nížinných druhů příliš neuspokojovalo a tak trochu mi chyběly horské druhy jako kulíšek nejmenší, sýc rousný nebo orel křiklavý. Přestože Bratislava leží na Dunaji, nelákali mě zpočátku ani vodní ptáci. V zimním období, kdy se jich tu slétávají ze severu tisíce, velmi nepříjemňuje pozorování neustálý silný vítr. Ten spolehlivě odradí od procházky k vodě i místní obyvatele. Jaká chyba byla nechat se odradit, jsem zjistil po prvních návštěvách Hrušovské zdrže (ponecháváme zavedený slovenský název, česky nádrž). Když mě při sčítání vodních ptáků v několik kilometrů dlouhých hejnech po pár minutách začaly bolet oči, chytila mě křeč do prstů a stejně jsem je nestihl spočítat, protože je vyplašila okolo plující loď, můj pohled na lokalitu se otočil o 180 stupňů.

I běžné druhy stojí za pohled aneb hejna bez konce

Se sčítáním vodních ptáků ve větších počtech jsem začínal na Liptovské Maři. Už tady jsem klel, když jsem neuměl určit, zda bylo ptáků 2421 nebo 2422. Odcházel jsem tak z Mary s pocitem, že vlastně nevím, kolik ptáků jsem doopravdy viděl. Vystřízlivění však přišlo až na Hrušovské zdrži, kdy ani deset hodin světla během podzimního dne nestačilo na sečtení veškerých ptáků. Hejna jsou totiž tak početná, že se návštěvníkům naskytnou pohledy, které bychom očekávali spíše v přímořských lokalitách, v deltách větších řek nebo na alpských jezerech. Zimující či migrující hejna poláků chocholaček přesahují téměř každý rok na vrcholu sezóny (v listopadu) počet 40 000 jedinců a počty poláků velkých v říjnu překra-

čují počet 20 000 jedinců. Často se jejich hejna táhnou v délce více než deset km v souvislém pásu při břehu vodní nádrže. Svým množstvím však nezaostávají ani jiné druhy. Počty zimujících hoholů severních každoročně přesáhnou 3 000 jedinců a v tuhých zimách to může být až 10 000. V chladných zimách nocují na hladině nádrže rovněž desetitisícová hejna hus, tisíce racků bouřných a v době tahu více než 7 000 racků bělohavých a racků žlutohých, jejichž ranní rozlet trvá i desítky minut. Už jen samotné pozorování vodní hladiny hustě poseté vodními ptáky běžných druhů stojí za návštěvu lokality. Přitom uvedené počty poláků jsou v průběhu některých zim nejvyšší v rámci střední Evropy a u hohola jedny z nejvyšších v Evropě. Ale jsou i další zajímavosti, kvůli kterým stojí za to nádrž vidět. Ve velkých hejnech se téměř vždy najdou jednotlivě i vzác-

nější druhy a vzhledem k poloze lokality zde zimují početně i druhy, pro které už je Česká republika položena příliš severně.

Spor o vodní dílo Gabčíkovo

I přes výše uvedené počty ptáků a nastíněný význam zimujících hejn namačkaných na 46 km² (rozloha celého vodního díla), zůstávala nádrž dlouho mimo pozornost ornitologů. Odpor vůči výstavbě vodní nádrže, při které byly zničeny desítky km² lužních lesů a která zcela rozvrátila vodní režim v této části Dunaje, byl v prvních letech po napuštění často důvodem, proč se jí ornitologové vyhýbali. Uniklo tak mnoho údajů, které by dnes napomohly k posouzení změn v ekosystému. No a ti, kteří nádrž v zimním období přece jen navštívili, se už zpravidla nevrátili kvůli neustávajícímu, sil-

Foto: Š. Benko

Morčák velký výjimečně zůstane i během hnízdního období.

nému mrazivému větru. Data z lokality začala přibývat až v posledních letech a s nimi i počty pozorovatelů. I přes nesporný význam lokality pro zimující a migrující ptáky, je těžké hovořit přímo o kladném vlivu, protože zatím není zcela jasné, co se po výstavbě dělo s vodními ptáky ve vlastním korytu Dunaje. Zatím to vypadá spíše tak, že se jejich počty snížily. Nezodpovězených otázek zůstává mnoho. To by však případné návštěvníky nemělo od cesty odradit. Právě naopak. Čeká je nejen zážitek z pozorování málokde vídaných tisícových hejn vodních ptáků včetně vzácných druhů, svou návštěvou a získanými údaji rovněž mohou přispět k zodpovězení otázek, na které nám stále chybí jasná odpověď.

Foto: Š. Benko

V tuhých zimách je možné pozorovat i několik stovek jedinců morčáka malého.

Foto: Š. Benko

Kormoráni malí jsou na Hrušovské zdrži početnější než kormoráni velcí.

„Přemnožení“ kormoránů malých a jiné zajímavosti Hrušovské zdrže

Od napuštění Hrušovské zdrže se zastoupení zimujících ptáků na ní intenzivně vyvíjí a mění. Přibýly nejen na Slovensku běžné druhy kachen, ale začaly se objevovat i druhy, které dříve na Slovensku nezimovaly. Takovým druhem je například kormorán malý. První údaj o výskytu na Dunaji se objevil v zimě 1994/95, předtím se na Slovensku vyskytoval spíše výjimečně (na rybnících Senné a několika dalších lokalitách). Po zmíněné zimě však začala jeho početnost narůstat až do zimy 2008, kdy bylo zjištěno 582 jedinců. V současnosti je tak tento druh na nádrži početnější než kormorán velký. Zajímavé rovněž je, že jeho výskyt v zimním období je na Slovensku vázaný téměř výlučně na tuto nádrž a jinde se objevuje jen výjimečně. Protože ani v sousedním

Rakousku a v Čechách a na Moravě nezimuje zcela běžně, stal se právě tím druhem, kvůli kterému sem ornitologové z okolních zemí často váží cestu. Jeho spatření je tu od prosince do února víceméně jisté.

V zimě v letech 2007 až 2009 se na nádrži objevili v netradičně velkých počtech také poláci kahaloky (nejvíce 192 jedinců) a turpani hnědí (nejvíce 106 jedinců). Zajímavé bylo, že se po obě zimy jejich hejna vyskytovala na téměř stejném místě.

Kromě kahalok a turpanů je zde možné zastihnout stovky hvízdáků eurasijských, čírek obecných, a když přituhne, ze severu se sem stáhnou stovky morčáků malých a velkých. Pravidelně se vyskytuje i hoholka lední, morčák prostřední, potápka rudokrká, potápka černočerná, potápka žltorohá, potáplice a vzácněji i jiné druhy. Právě v tuhých zimách vynikne výhoda nezamrzajícího Dunaje nejvíce. Tehdy je nádrž víceméně jedinou lokalitou na Slovensku, kde se dají pozorovat tisícová hejna vodních ptáků. V zimách 2005/06 a 2008/09 při dlouhých obdobích s extrémně nízkými teplotami to dokonce vypadalo, že i zde to mají ptáci nahnuté a budou muset odletět jižněji. Zamrzl Váh se všemi vodními nádržemi a začínal zamr-

Foto: J. Ridzoň

Smíšené hejno poláků velkých, chocholaček a hoholů v zimě 2005/06.

zat i Dunaj a nádrže na něm. Hejna ptáků však byla tak početná, že na Hrušovské zdrži zůstala malá oka, která kvůli neustálému pohybu ptáků nemohla zamrznout a kde se tísnilo často i několik tisíc poláků a hoholů. Nádrž tak nabízí pěkné divadlo víceméně každou zimu, za jakýchkoliv podmínek.

Možnosti pozorovat ptáky mimo zimní období

Zima však není jediným obdobím, které může návštěvníkům poskytnout zajímavá pozorování. Jarní tah rybáků černých, kdy je možné najednou pozorovat na lokalitě i více než 1000 jedinců spolu s desítkami rybáků bahenních a bělokřídlých, má také něco do sebe. Ve stejném období táhnou i rackové malí, kterých bylo na nádrži pozorováno i 1100 jedinců. Nevýhodou jarního tahu je, že často trvá jen pár dní a jeho termín se každý rok mírně mění. Během hnízdního období je omezující okolností charakter břehů nádrže osazených betonovými

panely, případně zalitých přímo asfaltem (kromě horní části, kde jsou břehy tvořeny šterkem). Proto se všichni život soustředí okolo ptačích ostrovů, na kterých hnízdí i největší slovenská kolonie racků černohlavých. V tomto období je možné pozorovat i pozdní (resp. časný) tah bahňáků. Mně se tak podařilo téměř každý rok pozorovat druhy jako např. jespáka rezavého, písečného a křivozobého, kameňáčka pestrého, ústříčníka velkého a vzácně jsem sledoval i lyskonoha úzkozobého.

Kdy a kam tedy nejlépe vyrazit?

Nejlepším obdobím pro pozorování ptáků (větších hejn a vzácných druhů) na Hrušovské zdrži bývá prosinec až únor, zejména v tuhých zimách. Velká hejna lze pozorovat už koncem října a začátkem listopadu, druhové spektrum však bývá chudší a hlavně zde touto dobou ještě ve větších počtech chybějí druhy, kvůli kterým se návštěva nejvíce vyplatí (turpani hnědí a černí, poláci kaholky, kormoráni malí). Kvůli tahu rybáků černých a racků malých se vyplatí lokalitu navštívit i kon-

cem dubna a začátkem května, určitě však nemá smysl sem za ptáky jezdit během letních prázdnin. V červenci a srpnu je lokalita v důsledku množství rekreatantů a turistů téměř bez ptáků. Nejjednodušší přístup je na jižní břeh mezi bratislavskou městskou částí Čunovo a obcí Dobrohošť. Hned vedle hráze – která je nepřístupná, a nelegální vstupy ráda řeší Súkromná bezpečnostná služba, někdy i ve spolupráci s policií – vede silnice III. třídy. Pozorování ptáků a přesuny mezi lokalitami jsou tak relativně pohodlné. V případě silnějšího větru je zde možno návštěvu snáze přizpůsobit podmínkám než na severní straně, kde jsou vstupy na hráz od sebe vzdáleny několik kilometrů. Hrušovská zdrž se navíc nachází jen několik kilometrů od dálnice spojující Brno, Bratislavu a Budapešť, a tak může být její návštěva příjemným zpestřením při cestě na Hortobágy nebo k Neziderskému jezeru. Díky snadné dostupnosti nezabere nalezení a pozorování vzácnějších druhů a větších hejn více než 3–4 hodiny.

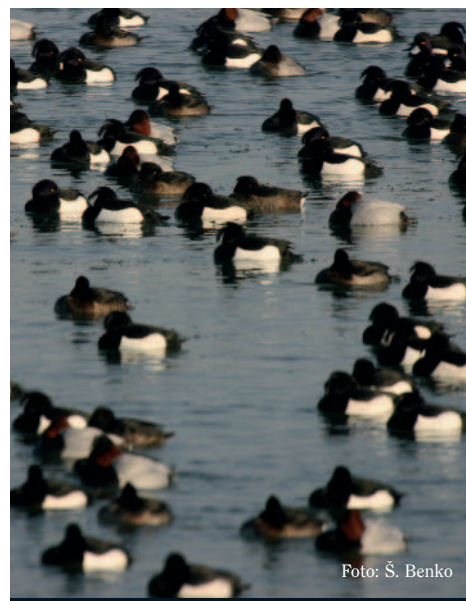

Foto: S. Benko

Tisíce poláků velkých a chocholaček je možné pozorovat od srpna do března.

Dostupné, hned vedle hráze u cesty, jsou v některých vesnicích restaurace, kde se můžou pozorovatelé v případě nepříznivého počasí a zahřát. Určitě však nedoporučuji návštěvu gastronomických zařízení v Čunově.

Věřím, že se mi podařilo přiblížit vám lokalitu, která sice není právě přírodním skvostem, ale nabízí možnost pozorovat vodní ptáky, která u nás bývá v zimním období většinou omezená, což je i důvod, proč se sem rád vracím. Pokud vás moje vyprávění navnadilo k návštěvě, rád poskytnu aktuální informace a rady. Závěrem bych chtěl poděkovat především Richardu Kvetkovi a Jánovi Svetlíkovi, bez kterých by přehled uvedený v tomto článku nebyl možný.

Jozef Ridzoň, ridzon@vtaky.sk
překlad Barbora Kaminiecká

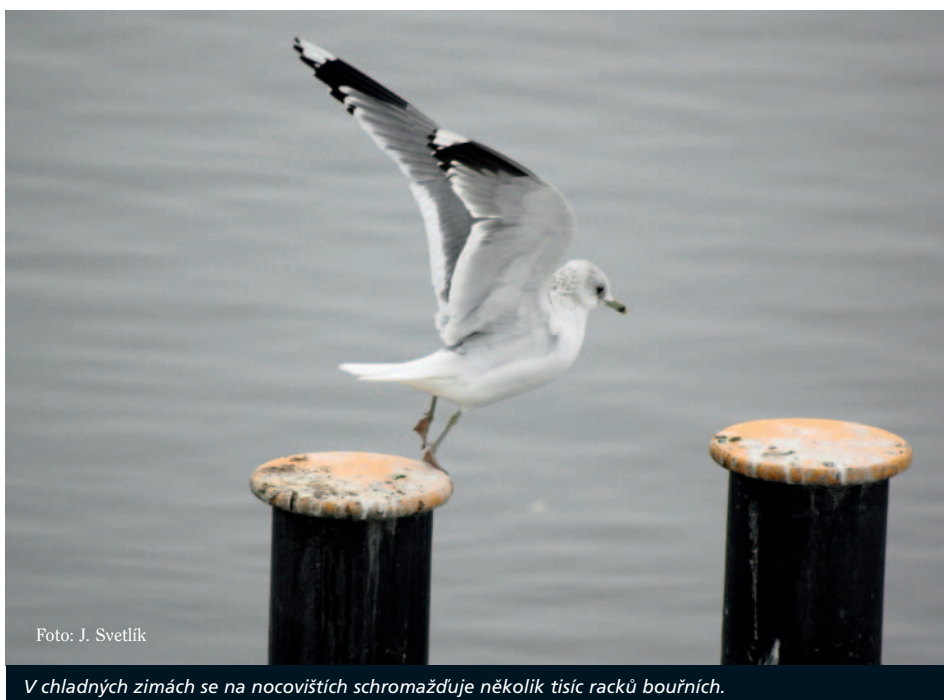

Foto: J. Svetlík

V chladných zimách se na nocovištích schromažďuje několik tisíc racků bouřních.

Podrobnosti o všech uvedených akcích, stejně jako o akcích pořádaných pobočkami ČSO, spolupracujícími nevládními organizacemi atd. naleznete v aktualizované podobě na www.birdlife.cz.

■ **21. listopadu** – Ornitologická exkurze za ptáky tovačovských rybníků. Odjezd linkového autobusu v 10,00 z autobusového nádraží Přerov, sraz u sádek v Tovačově v 10,50. Předpokládá se, že zájemci se mohou k exkurzi připojit i kdykoli později přímo na hrázi rybníka. Mimo obvyklé druhy by měly být k vidění také severské druhy ptáků na tahu do zimovišť. Za špatného počasí se exkurze nekoná.

Pořádá MOS – středomoravská pobočka ČSO, vede Adolf Goebel (tel.: 776 064 743, e-mail: goebel@mos-cso.cz).

■ **19. prosince** – Předvánoční Ohře. Sraz v 8,30 v Žatci nad splavem (u sportovního areálu) na zimovišti vodního ptactva. Trasa povede městem podél řeky, následně je plánován přesun na lokalitu Hradiště. S sebou pečivo (pro kachny a labuť) a vzorek vánočního cukroví (pro účastníky

vycházky). Pořádá Rakovnický ornitologický spolek, kontakt Milan Tichai (tel.: 608 301 387, r.o.s.os@seznam.cz).

■ **2. ledna** – Vltava Tour. 12. ročník zimní vycházky Stromovkou a podél Vltavy přes Tróju do Sedlece. Sraz v 8.15 u nádraží Praha-Bubeneč. Pořádá Rakovnický ornitologický spolek, kontakt Milan Tichai (tel.: 608 301 387, r.o.s.os@seznam.cz).

■ **duben** – Branovská vrata. Tradiční víkendový pobyt v Ptačí oblasti Křivoklátsko se předběžně plánuje na první víkend v dubnu, na programu „hon“ na šplhavce (přes den), sovy a sluku lesní (večer). Dobrovolníci se mohou podílet na vyhledávání a značení doupných stromů, hnízd dravců, čištění a vyvěšování budek. Kapacita ubytovací chaty je omezena. Termín bude upřesněn se zájemci telefonicky nebo elektronickou poštou. Pořádá

kalendář akcí ČSO podzim a zima

Foto: J. Čejka

Rakovnický ornitologický spolek, kontakt Milan Tichai (mob.: 608 301 387, r.o.s.os@seznam.cz).

■ **kdykoli** – Členové ČSO na Habersku (okres Havlíčkův Brod), sdružení v Ornitologickém klubu Vysočina, zajišťují zájemcům o pozorování přírody exkurze po naučné stezce. Asi 4 km dlouhá trasa stezky začíná na hrázi Jiříkovského rybníka (Vepříkov) a prochází většinou pozemky v užívání klubu. Po předchozí domluvě je možno kdykoliv zajistit průvodce. Informace na tel. 728 321 912, www.sedletin.cz

Máte rádi ptáky a přírodu? Přidejte se ke 2 000 členů České společnosti ornitologické! Svým členstvím podpoříte aktivní ochranu ptactva a jeho prostředí!

Každý člen ČSO umožňuje svým příspěvkem mimo jiné:

- vykupovat pozemky a budovat první soukromou ptačí rezervaci
- již skoro 30 let sledovat početnost běžných druhů ptáků
- potírat ptačí kriminalitu, prosadit zákaz používání jedů
- prosadit vyhlášení ptačích oblastí soustavy Natura 2000 a vzdorovat tlakům na jejich ničení
- prosadit agroenvironmentální programy, které chrání polní a luční ptáky
- sledovat populace ohrožených druhů ptáků, plánovat i realizovat opatření na jejich ochranu
- ovlivňovat státní ochranu přírody a prosazovat změny zákonů
- vydávat odborný časopis Sylvia a populární Ptačí svět
- vzdělávat veřejnost v problematice ptactva a jeho ochrany

Jedním z důkazů důvěryhodnosti ČSO je to, že prestižní vědecké pracoviště pro celoevropský monitoring běžných druhů ptáků má sídlo v ČR právě pod hlavičkou ČSO.

Za svoji podporu získáte pravidelné informace o aktuálním dění v ochraně a výzkumu ptactva, možnost zapojit se do společnosti lidí se stejnými zájmy a účastnit se akcí prohlubujících vědomosti o ptácích.

Více o členství a konkrétních členských výhodách na:
<http://www.birdlife.cz/prihlaska.html>

Foto: Z. Tunka

Do našich řad vítáme každého zájemce o ptactvo. Nerozhoduje úroveň znalostí, ale ochota pomoci!

Lepší pohled na svět

Meopta - optika, s.r.o.
Kabelíkova 1, 750 02 Přerov
Tel: 581 241 111
E-mail: meopta@meopta.com
www.meopta.com

V edici BIOPHON bylo dosud vydáno na CD:
KOMPAKTNÍ DISKY CD bez mluveného slova
s vysvětlující textovou přílohou:
Cena všech CD je 249.- Kč + poštovné.

ROK V PŘÍRODĚ - 99 hlasů a zvuků z přírody. Zvukové pásmo sestavené z hlasů živočichů a zvuků přírody, které můžeme zaslechnout během celého roku. CD bez mluveného komentáře. Textová příloha česky, německy a anglicky. (61 minut STEREO, 1999).

MISTŘI PĚVCI PTAČÍ ŘÍŠE - zpěv 22 vybraných druhů pěvců. (68 minut, 2003)

SOVY EVROPY - 77 variant hlasů všech 13 druhů evropských sov.

(67 minut, 6. přepracované vydání, 2009)

PTÁCI VOD A MOKŘADŮ, 1. díl. POTÁPKY až HUSY. 71 variant hlasů 30 druhů vodních ptáků. (67 minut, 2003)

PTÁCI VOD A MOKŘADŮ, 2. díl. HUSICE, KACHNY A JEŘÁB POPELAVÝ.

68 variant hlasů 17 druhů vodních ptáků. (76 minut, 2004)

PTÁCI VOD A MOKŘADŮ, 3. díl. KRÁTKOKŘÍDLÍ, BAHŇÁCI A DLOUHOKŘÍDLÍ.

83 variant hlasů 46 druhů ptáků. (79 minut, 2004)

PĚVCI 1 - hlasy 41 druhů pěvců s vysvětlující textovou přílohou. (64 minut, 2006)

PĚVCI 2 - hlasy 38 druhů pěvců. (62 minut, 2006)

PĚVCI 3 - hlasy 45 druhů pěvců. (60 minut, 2006)

HLASY DRAVCŮ - 53 variant hlasů 22 druhů dravců. (60 minut, 2006)

KUKAČKA, LELEK, RORÝS, SROSTLOPRSTÍ A ŠPLHAVCI

68 variant hlasů 17 druhů ptáků. (65 minut, 2006)

HLASY NAŠICH ŽAB - hlasy všech našich 13 druhů žab s mluveným komentářem.

(50 minut, odborný komentář doc. V. Hanáka, 2006) 3. vydání.

CD PRO ZÁJEMCE O NAŠI ZVĚŘ A PŘÁTELE MYSLIVOSTI:

HLASY NAŠI ZVĚŘE - 99 variant hlasových a zvukových projevů 28 druhů savců a 51 druhů ptáků. CD bez mluveného slova s vysvětlující textovou přílohou, uvádějící zoologické

podrobnosti o jednotlivých zvířatech. 5. přepracov. a rozšířené vydání. (73 minut, 2003)

2CD ZVÍRATA ZOOLOGICKÝCH ZAHRAD, HLASY 162 DRUHŮ. 2CD s vysvětlující

textovou přílohou. (154 minut, 2007). Cena 2CD je 349.- Kč + poštovné.

VYDRA ŘIČNÍ A JEJÍ SOUSEDÉ Z MOKŘADŮ. 10 hlasů vyder a 20 živočichů ze společného biotopu. Vydáno ve spolupráci s WWF Österreich. CD s mluveným komentářem a textovou přílohou (37 minut, 2. vydání, 2009)

CD je možno objednat na dobírku, pro podniky i na fakturu (nutno uvést bankovní spojení, IČO a DIČ, tel. čís., e-mail), také telefonicky nebo i na e-mail na adresu:

pelz.biophon@volny.cz

PELZ - BIOPHON, P.O. BOX 159, 160 41 PRAHA 6. Tel. č. 233 339 993

<http://www.biophon.cz>

PŘEHRÁVEJTE NA HIFI BEZ KOREKČÍ BASŮ A VÝŠEK.

PŘÍRODOVĚDNÉ ZÁJEZDY V ROCE 2010 S ORNITOLOGICKÝM PROGRAMEM

Za supy, orly a dropy do Španěl	10.05. – 23.05. 15.09. – 28.09.
Dunajská delta na lodích i suchou nohou	01.06. – 12.06.
Příroda jižní Ukrajiny a severního Krymu	03.06. – 16.06.
Za přírodou Švédska a Norska	01.07. – 18.07.
Ptáci severního Německa	18.08. – 23.08.

PRO ČLENY ČSO NABÍZÍME VÝRAZNÉ SLEVY.

Programy a přihlášky najdete na www.carabus.cz v sekci Za přírodou po Evropě a Africe, případně si je vyžádejte telefonicky nebo mailem.

Na stejných kontaktech vám podáme i bližší informace. Pokud chcete zaslat katalog všech našich zájezdů, sdělte nám svou poštovní adresu.

Cestovní kancelář Carabus,
Školní 2641, 440 01 Louny
tel.: 415 652 884, carabus@carabus.cz
www.carabus.cz